

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1265>

Geliş Tarihi: 24.04.2018

Kabul Tarihi: 10.06.2018

I. DÖNEM TBMM'DE CEBEL-İ BEREKET MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Volkan PAYASLI*

Öz

Türk demokrasi tarihinin geçmişi köklü tecrübelerle dayanmaktadır. 1876'daki Anayasal ve parlamenter deneyimin olağanüstü koşulların ürünü olan Büyük Millet Meclisi'ne yansıdığını görmekteyiz. İki farklı seçimle oluşan bir Meclis'te mebusların ülkenin kurtuluşu için tek çatı altında çalışmalarını dikkate değerdir. Ancak pratikte yaşanan sıkıntılar nedeniyle gruplar oluşmuş ve demokratik koşullarda meclis çalışmalarını sürdürmüştür. Tarih yazımında geneli anlamada yerelin ne kadar önem arz ettiği bilinmektedir. Bu çalışmanın temel sorunsalı "Kurucu Meclis" olarak siyasi, sosyal ve kültürel yönden yeni bir devletin temelini atan TBMM'de Cebelibereket Milletvekillerinin nasıl faaliyet sürdürdüklerine ülke genelindeki bağımsızlık savaşına nasıl katkı sağladıklarına yerelde yanıt bulmak olmuştur. Araştırmada milletvekillerinin sadece biyografileri değil aynı zamanda bir devrin akışı içerisinde Cumhuriyet'e giden çetin yolculuğun süreçleri sancıları ele alınmıştır. Çalışmada yer alan arşiv belgeleri, resmi yayınlardan basınına yansıyan yazılardan ve anılardan desteklenmiştir. Bu çalışmayla literatürdeki noksanlığın giderilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Adana, Cebelibereket, İhsan Eryavuz, Meclis, Seçim.*

The Review Of Cebelibereket Mps And Their Activities In The First Grand National Assambly Of Turkey

Abstract

The history of Turkish democracy is based on fundamental experiences. We see the reflections of Constitutional and Parliamentary experience in 1876 on Grand

* Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü.

National Assembly, which was the product of extraordinary conditions. It is remarkable for MPs to work under the same roof in a parliament which came about by two different elections. However, due to practical difficulties, groups were formed and the Parliamentary continued to work under democratic conditions. It is known how important to understand the local in general sense of history writing. The main problem of this study is to find an answer for how Cebelibereket MPs carried on the activities in the Grand National Assembly of Turkey which established a new political, social and cultural government as a “Constituent Assembly”, and how they contributed to the War of Independence. In this study, not only the biographies of MPs, but also the process of challenging journey to the republic are discussed. The archive records in this study was supported with the official publications, memoirs and the articles reflected in the press. This study aims to contribute to the related literature.

Keywords: *Adana, Cebelibereket, İhsan Eryavuz, Assambly, Election.*

Giriş

Türkiye'nin güney ucunda yer alan eski adı Gavurdağı olan Amanos Dağlarından Belen boğazına kadar uzanan Ceyhun Nehri, Karaçay ve Sabun çayları ile beslenen Arapça'da bereketli dağ manasını taşıyan ve merkezi Yarbuz olan sancak Cebel-i Bereket olarak adlandırılmaktaydı. Ayrıca Silifke'den Osmaniye'ye kadar uzanan geniş ve verimli arazi Kilikya olarak isimlendirilirdi. Kadim şehrin ismini alışı 19. yüzyıla tekabül etmiştir. Tanzimat dönemi bürokrasisi Osmanlı dağılma sürecine engel olmak istemiş ve çözüm olarak çareyi toplumsal hayatın tamamına müdahil olmada görmüş idi. Bu nedenle denetim dışında kalan alanların itaat altına alınması fikri ile dağlarda göçebe hayat yaşayan aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmelerini sağlamak üzere Fırka-i İslâhiye kurulmuştur. Özellikle Fırka-i İslahiye'nin kuruluş sebebi, 1853-1856 Kırım Harbi'ne dayanmaktadır. Asker ihtiyacını karşılamak üzere Cebel-i Bereket ve Kozan dağlarından asker talep edilmiş ve bu talep devlete muhalif aşiretler tarafından yerine getirilmemişti. 1865'te Derviş Paşa komutasında bölgeye gelen Fırka-İslahiye Gavur ve Kürt dağlarından başlayarak iskan ve ıslahata başlamıştır. Bu sıralarda bölgeye Cebel-i Bereket ismi verilmiştir. Nitekim Ahmet Cevdet Paşa 1891'de kaleme aldığı “Ma'ruzat” adlı eserinde yakın zamanlarda Gavurdağı'na hükümetçe Cebel-i Bereket ismi verildiğini belirtmekteydi. Tarihi kadim olan şehirde 1568'de Halep Eyaletine bağlı merkezi Payas olan Üzeyir sancağı bulunuyordu. Bu durum 19. yüzyılın ortalarına kadar devam edecektir. Adana Valisi Ziya Paşa'nın emri üzerine 1880'de merkezi Payas olan Cebel-i Bereket sancağının

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

merkezi şehre hâkim bir nokta olan Yarpuz’a nakledilmiştir. Bölge 1881’de yeniden kurulan Halep Vilayeti’nin bir sancağı olarak görülmekteydi. Söz konusu sancak Payas, Osmaniye ve Belen kazalarından oluşmaktaydı. 1890’da Adana Vilayeti’ne bağlanmıştır. Meşrutiyet döneminde 1908 yılında Osmaniye Cebel-i Bereket’in merkezi olmuştur. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte sancakların vilayete dönüştürülmesi ile “Cebel-i Bereket Vilayeti” adını almıştır.¹

Birinci Dünya Savaşı devam ederken İtilaf Devletleri kendi aralarında 1916 Mayısında yapmış oldukları Sykes-Picot² Anlaşmasında bölgeyi paylaşmışlardı. Antlaşmaya göre Fransa; İskenderun, Lazkiye, Trablus, Beyrut, Sayda, Kilikya (Çukurova) ve Orta Güneydoğu Anadolu’nun (Urfa, Antep,

¹ 1933’te vilayet lağvedilerek Osmaniye bir kaza merkezi olarak Adana’ya bağlanmıştır. Bkz: “*Bazı vilâyetlerin kaldırılması ve bazılarının birleştirilmesi hakkında 1/575 numaralı kanun lâyihası ve Dâhiliye ve Bütçe encümenleri mazbatalarının kabulü*”, TBMM Zabıt Ceridesi, D.4., C.15, Ankara,1933, s.2; Resmî Gazete’nin 6. maddesinde yer alan açıklamada “Cebelibereket Vilayeti lağvolun muştur. Vilayetin merkez kazası olan “Osmaniye” kazası Bahçe, Dört Yol, Seyhan kazalar ile birlikte Adana Vilayetine ve İslâhiye kazası da Gaziantep Vilayeti’ne bağlanmıştır. Bu suretle teşekkül eden Adana Vilayetinin ismi merkezi Adana olmak üzere “Seyhan” tebdil olunmuştur” denilmektedir. Bkz: *TC Resmî Gazete*, Kanun No: 2197, Sayısı: 2411, 27 Mayıs 1933.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. XV, D. 4, 1933, s. 199; Ayrıca bkz: Yusuf Halaçoğlu, “Cebel-i Bereket”, Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1993, s.185-186.; Yusuf Halaçoğlu, “Fırka-ı İslahiye ve Yapmış Olduğu İskan”, *Tarih Dergisi*, Sayı 23, Mart 1973, s. 1-15; Ahmet Cevdet Paşa, *Ma’ruzat*, (Haz.: Yusuf Halaçoğlu), Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s.129.; Yılmaz Kurt, “Osmaniye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul, 2007, s.478-480.; Fatih Sansar, *Firkai İslahiye ve Osmaniye*, Osmaniye Valiliği, 2006, s. 1-29; Nuri Yavuz, “ Firkai İslahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri”, *Gazi Akademik Bakış*, C.5, S.10, Yaz 2012, s.113-116. ; Volkan Payaslı, “*Osmaniye’de Kuva-yı Milliye’nin Teşkilatlanması*”, *Her Yönüyle Osmaniye Sempozyumu*, Mayıs 2016, s.499.

² “Savaş Bakanı Lord Kitchener, Sykes’ı kendi özel temsilcisi sıfatıyla komitede görevlendirmiştir. Varlıklı bir aileden gelen Sykes, 1911’de Muhafazakâr bir vekil olarak Avam Kamarası’na girmiş, 1913’te de 6. Baronet olarak Sledmere’deki mülklerin mirasını alarak babasının yerine geçmiştir. Sykes’ı diğerlerinden farklı kılan şey, onun kısa zaman içinde yaptığı Doğu seyahatleri ve bu seyahatlerden edindiği bilgilerdir. İlk seyahatini henüz on bir yaşındayken ailesiyle birlikte 1890’da Mısır, Lübnan ve Kudüs’e yapan Sykes, daha sonra İstanbul’da fâhri ateşe olarak görev yapmıştır. Çıktığı Doğu seyahatleri sayesinde Osmanlı İdaresi’nde yaşayan farklı etnik ve dini grupları tanıma fırsatı bulmuştur. Seyahatlerini yazıya dökmüş ve kitaplaştırmıştır. Bu sebeple Sir Mark Sykes’ın bilgileri, yaklaşan I. Dünya Savaşı sırasında oluşturulacak politikalar açısından oldukça önemli görülmüştür. Babası Fransız Afrika Komitesi’nin kurucusu, abisi Fransız Asya Komitesi’nin saymanı olan Picot, savaştan önce Beyrut konsolosyken o dönemde Paris’in Londra Büyükelçiliği’nde başkâtip olarak görev yapmaktaydı. Bkz: İsmail Şahin vd., “Orta Doğuda Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu”, *JASS*, Autumn 2015, s.243-252.

Maraş) Akka limanlarını almaktaydı. Buna ilaveten Fransa'ya ait "A" ve İngiltere'ye ait "B" bölgeleri ihdas edilmişti. Fransa'nın nüfuzuna bırakılan "A" bölgesi; Şam, Hama, Humus, Halep ve Musul'u kapsamaktaydı.³

Fransızlar, 1916 yılı itibari ile Kilikya bölgesinde hâkimiyetlerini sağlamak, gizli antlaşmaları uygulamak ve kalıcı olmak üzere topladıkları gönüllü Ermenileri eğitmek üzere Doğu Lejyonu'nu kurmuşlardı.⁴ Mondros Mütarekesi öncesi hazırlıklarını tamamlayan 30 kişilik bir Ermeni grubu Cebel-i Bereket'e saldırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesini imzalamıştır. İngilizler mütarekeye aykırı olarak 3 Kasım'da Musul'u, 9 Kasım'da da İskenderun Limanı başta olmak üzere Urfa, Antep ve Maraş'ı işgal etmişlerdi. İngilizler Aralık 1918'e kadar Türk askerlerinin mütareke gereği bölgeyi terk etmesini Osmanlı Hükümeti'nden istemiştir.⁵

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sykes-Picot Agreement From World War I Document Archiv (açık erişim sitesi <https://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2011/08/HIST351-9.2.4-Sykes-Picot-Agreement.pdf> 15.01.18); Ayrıca bkz: Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi(1908-1918)*, AÜ, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 512, Ankara, 1982, s.101-102; Yuluğ Tekin Kural, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Kalite Matbaa, Ankara, 1976, s.13.; Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*, TTK, Ankara, 1994, s.5.; Azmi Özcan, "Osmanlı Mülkünün Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.3-4, 1999, s. 298-300.; Ayrıca gizli antlaşmalar öncesinde Fransa'nın bölge üzerindeki yatırımları için Fransız arşivinden yararlanarak kaleme alınmış çalışma için bkz: Bige Sükan, "Birinci Dünya Savaşı Sonlarında Kurulan Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız Çıkarları Topluluğu" *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s.787-820.

⁴ "Albay Louis Romieu da öncelikle Port Said bölgesinde (Kuzey Mısır'da yer alır) 'Türlere karşı savaşmak üzere Ermenileri yetiştirme' çalışmalarına başlamıştır. Kilikya olarak adlandırdıkları Çukurova bölgesinin kendilerine verileceği yalanıyla kandırılıp dünyanın dört biryanından koşup gelen 5-6.000 Ermeni'den oluşan ve Fransızlarca önce Mısır'da ve Suriye'de kullanılan Doğu Lejyonu veya Türklerin deyimiyle 'Ermeni İntikam Alayı' adlı Fransız üniforması giymiş bu birlik, başlangıçta 1 Suriye bölüğü, 3 Ermeni taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve yarım 37 milimetrelilik top bölüğünden meydana gelmiştir." Bkz: Ulvi Keser, "Doğu Lejyonu (LEGION D'ORIENT) ve Güney Bölgesindeki Ermeni Faaliyetleri (1918-1922)", *Milli Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 85-125.; Ayrıca bkz: Erdal İlter, "Milli Mücadelede "Doğu Lejyonu" Legion D'orient'nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu", *Atatürk Yolu*, C.3, 1989, s. 420-436.; Ömer Sami Coşar, "Musa Dağı'nın Öteki Yüzü", *Milliyet* 19 Haziran 1982.; 16 Haziran 1982.; Salahi Sonyel, "Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri", *Belleten*, C.XXXVI, Ocak 1972, s.37.

⁵ Ahmet Eyice, "Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesi Sırasında Maraş'ta Ermeni Mezalimi," *Belleten*, Cilt LXVII, Sayı 250, Aralık 2003, 911-947.; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, C 3, Kısım I, TTK, Ankara, 1983, s 772-773; Selahattin Tansel, *Mondros'tan*

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

11 Aralık 1918’de Fransız üniforması giymiş 400 kişilik Ermeni taburu Dört Yol’a girmiş ve 17 Aralık’ta ise 500 kişilik bir Fransız birliği Mersin’e çıkarma yapmıştı. 21 Aralık’ta da Adana Vilayeti de Mısır’daki İngiliz Kuvvetleri kumandanı General Allenbey’in emri ile işgal edilmiştir.⁶ Konumuzun esasını teşkil eden Cebel-i Bereket ise 25 Aralık’ta Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. O dönemde Kilikya’da başlıca Fransız yetkilileri General Hamelin, Ermenistan’ın baş yöneticisi unvanı ile Albay Bremond, Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri unvanını taşıyan George Picot idi. Askeri Vali olarak Yüzbaşı Andre, Osmaniye’de bulunmaktaydı.⁷ İşte bu sırada toplanan Paris Barış Konferansı’nda Ermenilerin temsilcisi olduğu iddiasıyla Bagos Nubar, Cebel-i Bereket’i de içine alacak Büyük Ermenistan projesi sunmuş ve bu bölge üzerindeki Ermeniler üzerinde kışkırtıcı etki yapmıştı.⁸

Fransızların haksız işgali ve yapılan zulümler üzerine yerli halk çete adı verilen kuva-yı millie teşekkülünü oluşturmuştu.⁹ Bölgede işgaller ve direnişler sürerken Sivas Kongresi’nde alınan bir karar ile müdafaa-i hukuk

Mudanya’ya Kadar C. I, MEB, İstanbul, 1991, s.48-49; Volkan Payaslı, “Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Yolu*, Sayı 61, Güz 2017, s.272-274.

⁶ “Albay Reymon’un askerleri 21 Aralık 1918 tarihinde Adana’yı ikinci üzerine işgal etti. Kilisenin çanları durmadan çalıyordu. Ermeni evleri, dükkanları, çarşı ve Pazar, İtilaf Devletleri ve Ermeni bayrakları ile donatıldı. Yer yer Türk bayrağı yırtıldı. Gece fener alayları tertip edildi. Taşkınlık son haddini bulmuştu. Hakkımızda en hafif kelime (Kahrolsun Türkler) idi. Daha birçok kaleme sığmayacak küfürlerle, ortalığı çın çın çınlatıyorlardı.”bkz: Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, Adana, 2000, s.68.; İşgal sonrası Ermeni faaliyetleri için bkz: Faik Üstün, *Adana’nın İşgali ve Milli Mücadele*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1955, s.6-7.; Kemal Çelik, *Milli Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.59-62.

⁷ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s.178-181.; Ali Saip Ursavaş, *Çukurova Faciaları ve Urfa’nın Kurtuluşu*, Nurettin Uycan Basımevi, İstanbul, 1988, s.14-17. Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Marş*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.6; Şerife Yorulmaz, “Çukurova’da Kuva-yı Millie Yapılanmasının Temel Özellikleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Mayıs-Kasım 2005, Yıl:18, Sayı:35-36.

⁸ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.21.

⁹ Genelkurmay raporlarında kasaba merkezinde 25-50 mevcutlu beş Kuva-yı Millie Müfrezesi teşkil edildiği belirtilmişti. Bunlar; Karayığınlı, Nuri Efe, Yeşiloğlu, Taşçı Bekir, Süleyman Ağa Müfrezeleriydi. Kasaba dışındaki sancak bölgelerinde; Bahçe, Haruniye, Yarpuz, Yanıkışla, Çardak, Tatarlı, Andrın, adlarında birçok Kuva-yı Millie Müfrezeleri kurulmuştu. Osmaniye Kuva-yı Milliesi’ne kadınlarda katılmıştı. Bkz: *Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi C IV*, Ankara, 1966: 72-73.

cemiyetleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında bir çatıda toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Kasım 1919'da "Kilikya Kuva-yı Milliye Umum Komutanlığı" nı buna bağlı olarak da Adana Doğu ve Adana Batı Cephesi Kuva-yı Milliye Komutanlıklarını kurulmuştur. Samsun'a çıkan heyet arasında yer alan Binbaşı Kemal Bey'e yöredeki tanınmış oymak adlarına dayanarak "Kozanoğlu Doğan", Sivas'a beraber geldiği Yüzbaşı Osman Nuri Bey'e "Aydınöglu Tufan" ismini vererek kendilerine verilen talimatlar doğrultusunda hareket edip bölgeye gitmelerini istemişti. Kemal ve Osman Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'dan talimat almak üzere Kayseri'ye davet edilmişti. Osman Tufan Paşa mıntikanın geniş olması sebebi ile bölgenin bölümlere ayrılmasını ve kendisine yardımcı birinin verilmesini istemişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın Trablusgarp'tan tanıdığı Yüzbaşı Ali Ratıp, "Tekelioğlu Sinan" lakabı ile emrine verilmiştir. Binbaşı Doğan Bey "Umum Kuvayı Milliye Komutanı", Osman Tufan Paşa Doğu Kilikya ve Sinan Tekelioğlu Batı Kilikya Kuva-yı Milliye komutanı olarak atanmışlardı. Çukurova'nın savunmasıyla bizzat ilgilenen Mustafa Kemal Paşa Haruniye yani Düziçi'ne Yörük Selim'i atamıştır. Bu bölgenin sorumluluğu XX. Kolordu Komutanlığına verilmişti.¹⁰

İngiltere, gizli anlaşmada Fransa'ya bıraktığı Musul'u almak için her türlü diplomatik yola başvurmuştu. Lord George bölge sorunlarını çözmek doğuda kurulacak manda yönetimlerinin şeklini tayin edecek bir tahkikat komisyonu oluşturdu ve bunun Ortadoğu'ya gönderilmesine öncülük etti. Lord George Filistin üzerindeki İngiliz himayesinin tanınmasını ve Fransa'nın Musul bölgesindeki haklarından feragat etmesi karşılığında, İngiltere'nin de Almanya'nın Türk petroleri şirketi payından yüzde yirmi beşini Fransa'ya devredeceğini belirtmişti. Fransız Başkanı Clemenceau, Musul'un İngiltere'de

¹⁰ Kemal Çelik, "Milli Mücadele'de Adana (Güney) Havalisi Komutanları," *Milli Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015; Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s.58-62.; Ali Sevim vd, *Atatürk'ün Talim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.123; Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, Ankara, 2007, s.294.; *ATASE, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV*. Cilt, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri No:1, Ankara, 1966, s.65.; Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s.29.; Kamil Başoğlu vd., *Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, Ankara, 2012, s.5; Necat Yayıoğlu, *Osman Tufan Paşa*, Ekrem Matbaası, Adana, 2012, s.74.; Osman Tufan Paşa, *Kurtuluş Savaşı Hatıraları*, Arma Yayınları, İstanbul, 1998, s.43-60.; Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993, s.377-388.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

olma kaydıyla İngilizlerin 1 Kasım’a kadar Kilikya ve Suriye’den çekilmesini kabul etmiştir. 15 Eylül 1919 Suriye İtilaf namesiyle bölgenin Fransızlara devredileceği halk arasında paniğe ve tepkilere yol açmıştır.¹¹ Bu durum Heyet-i Temsiliye başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından tepkiyle karşılandı. “İngilizler Fransızlarla 1916 yılında yapmış oldukları anlaşmayı esas kabul ederek bu yılın 15 Eylül günü “Suriye İtilafnamesi (Anlaşması)” adıyla uluslararası tarihe yeni bir haksızlık ve tecavüz sahnesi ilave eylediler.”¹² diye nitelendirdiği anlaşmanın Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve gazetelere duyurulması konusunda uyarılarda bulunmuştu. Aynı tarihte güney bölgesinde işgallere karşı başlayan yerel direniş, ulusal örgütlenmeyle bütünleşmiştir.

Cebel-i Bereket işgal altında olduğu için 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Osmanlı Mebusan Meclisi’nde temsil edilememiştir. 16 Mart 1920’de İstanbul işgal edildikten hemen 3 gün sonra Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa bir seçim bildirisi yayınlayarak olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclisin Ankara’da toplanacağını belirtmişti. Büyük Millet Meclisi’ne üye olmak için son Osmanlı Meclisi’nin mebusları Ankara’ya davet edilirken, olanak olan yerlerde her ilden 5 temsilci görevlendirecek ve gönderilecek şekilde seçim yapılması kararlaştırılmıştı. Böylelikle birinci meclis, dünya tarihinde ender görülen bir şekilde iki farklı seçimle oluşan bir parlamentodan oluşmuştu.¹³ Bu çalışmada demokrasi kültürümüzün önemli bir parçası olan TBMM’de Cebel-i Bereket’in temsili ele alınacaktır. Araştırmada, Meclis’in hangi koşullarda oluştuğu ve nasıl çalıştığı Cebel-i Bereket özelinde analiz etmeyi amaçladığı gibi işgal altında olan Cebel-i Bereket’in kimler tarafından ve nasıl temsil edildiğine odaklanılacaktır. Öncelikle makalede temsilcilerin sadece biyografileri değil aynı zamanda bir devrin akışı verilmeye çalışılacaktır. Daha sonra vekillerin Meclis’teki faaliyetleri ele alınacaktır. Nihayetinde Birinci TBMM’de Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak çalışan Necmettin Sahir

¹¹ Süleyman Hatipoğlu, “Millî Mücadelede Suriye İtilafnamesi’nin Yeri”, *Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s.196-209.; İsmail Özçelik, *Millî Mücadelede Güney Cephesi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s.57.; Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.376-377.

¹² Ali Sevim vd, *Atatürk’ün Talim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.135

¹³ Mehmet O. Alkan, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş*, Mayıs 1999, s.48.

(Sılan) Bey'in¹⁴ Kütahya-Eskişehir yenilgisi sonrası yaşanan üzüntü ve zorlukları içeren bir ankete Cebel-i Bereket mebuslarının verdiği cevap analiz edilecektir.¹⁵

1.Cebel-i Bereket'te Birinci Meclis Milletvekili Seçimi

Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra 21 Aralık 1918 padişahın iradesiyle meclis kapatılmış, padişah ve hükümet denetimsiz kalmıştı. Mevcut anayasaya göre seçimlerin dört ay içinde yapılıp meclisin açılması gerekiyordu. Ancak ulusalcı milletvekilleri baskısıyla 12 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i

¹⁴ “1312 (1896) Edirne- 21 Ağustos 1922 İstanbul, Sahrayı Cedid Mezarlığı. 28 Mart 1939- 15 Ocak 1943 Bingöl Mebusu. Sicil No: 1028. 28 Mart 1939 tarihli seçim mazbatasını ile 3 Nisan 1939'da Meclise katıldı. Fevkalâde ve Birinci İçtima senelerinde Dâhiliye Encümeni Azâlığı, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü İçtima senelerinde, Divanı Riyaset Kâtipliği görevlerini üstlendi. Ayrıca, Ankara ve Adana Elektrik ve Havagazı şirketlerinin satın alınması ile bazı şirketlerin de hisse senetlerinden bir kısmının satın alınması ve şâire hakkında kanun lâyihasını müzakere etmek üzere teşekkül eden muvakkat encüme azâ ve kâtip, Belediyelerce Yapılacak İstimlak Hakkındaki 2497 sayılı Kanun'un bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun lâyihasını müzakere etmek üzere teşkil edilen muvakkat encüme azâ, Başvekâlete bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü teşkiline dâir muvakkat encüme, kâtip seçildi. 8 Mart 1943- 14 Haziran 1946 Tunceli Milletvekili. 5 Ağustos 1946 - 24 Mart 1950 Tunceli Milletvekili. Salih Necati Bey ve Melek Hanımın oğludur. Kabataş Lisesi'nden sonra Ankara Hukuk Fakültesi'ne girdi ve 1928'de bitirdi. Almanca ve Fransızca bilmekteydi. Askerlik hizmeti için 6 Mart 1332' (1916) de talimgaha girdi. 20 Ağustos 1332' (1916) de ihtiyat zabıt vekili (yedek asteğmen) rütbesiyle me'zûn oldu ve 26 Şubat 1335 (1919) te terhis edildi. İlk görevine, 15 Eylül 1331' (1915) de Meclisi Meb'ûsan zabıt kâtibi olarak başladı. 26 Şubat 1335' (1919) te Meclisi A'yân Zabıt Kâtipliğine atandı. İstiklâl Mücadelesinin başlarında Anadolu'ya geçerek, 1 Şubat 1337' (1921) de Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahrîrât Müdürü oldu. 27 Kânunu evvel 1340' (1924) ta Başvekâlet Husûsî Kalem Müdürlüğü görevine getirildi. Hastalanması dolayısıyla 1 Ağustos 1927-1 Haziran 1934 tarihleri arasında, merkezi İstanbul'da bulunan Ergani Bakır Madeni T.A.O. Komiserliğine naklen tayin edildi. 1 Temmuz 1934'te Üsküdar Kadıköy ve Havâlisi Halk Tramvaylan T.A.O. Murahhas Üyeliğine getirildi. 1 Eylül 1937'de Sümerbank İdare Meclisi Üyesi oldu ve Bingöl Milletvekili seçildiği 31 Mart 1939'a kadar bu görevi sürdürdü. İstiklâl Madalyası ve Sarı Basın Kartı sahibi idi. Tasvîr-i Efkâr, Tercümân-ı Hakikat, Tanîn, Vakıf ve Zaman gazetelerinde yazı ve şiirleri çıktı. "İslâm Düşmanları" adlı bir eseri, ayrıca, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti yararına, Burhanettin Tepsi Temsil Heyeti'nce oynanan "Kafkas Yolu" adlı bir oyunu vardır. 1917'de Cemile (1891-1963) Hanımla evlendi. Mehmet Cenân (1918- 1987), Ali Şadan (1921-1923), Hüseyin Nur (1923) ve H. Şen' (1926) in babasıdır. İstanbul Barosu, İstanbul Vilâyeti Umûmî Meclisi, Türk Dil Kurumu ve son yıllarda, Muharipler Derneği Üyesi idi.” Bkz: Parlamento Tarihi, D.6, C.5 (1939-1943), s.107-108.

¹⁵ *İlk Meclis Anketi* (Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 100, Ankara, 2004.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Mebusan’ın açılması kararlaştırılmıştı.¹⁶ Osmanlı döneminin son genel seçimleri Aralık 1919’da yapıldı. 1919 seçimleri, 20 Temmuz 1908 tarihli “İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkati”a göre yapılmıştır. Kanuna göre her sancak bir seçim çevresidir ve seçimler iki dereceli olarak yapılmaktadır. 50.000 erkek başına bir mebus seçilmektedir. Seçme ve seçilebilmek için erkek olmak, 25 yaşından aşağı olmamak ve az çok emlak sahibi olmak gerekiyordu. Aynı zamanda 7 Ekim 1919 tarihli Kararnamenin ikinci maddesinde, 1919 da yapılacak seçimlerde her bir seçim çevresinde ikinci seçmen sayıları ile seçim çevrelerinin çıkartacakları mebus sayılarının 1914’te yapılan genel seçimdeki ikinci seçmen ve mebus sayılarıyla aynı olacağı belirtilmiştir.¹⁷ Seçimi, çoğunluğu Müdafaa-i Hukukçu üyeler kazanmıştı. Ülkenin bir kısmı ve özelde Adana ve çevresi işgal altında olduğu için seçimler yapılamamıştı. Ancak İstanbul’daki Adanalılar gizlice toplanarak ikinci seçmenlerini seçmişlerdi. Bunlar arasında Adana, Cebelibereket, Kozan ve Mersin’i temsil etmek üzere Avni, İsmail Baha, Yusuf Ziya ve Niyazi vardı.¹⁸ Fakat Adanalılar adına İstanbul’daki Kilikyalılar Cemiyeti’nde yapılan oylamada seçilen Adana mebuslarının mebuslukları Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmemiştir. Böylelikle Mebusan Meclisi’nde Cebel-i Bereket temsil edilmemişti.¹⁹

¹⁶ İhsan Güneş, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Seçimler (1919-1938)”, *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004, s. 209.; İhsan Güneş, *Birinci Meclisin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s.50-51.; Ahmet Demirel, *İlk Meclis’in Vekilleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.73.; Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004, s.14

¹⁷ Demirel, *a.g.e.*, s.39; Alkan, *a.g.m.*, s. 49-50.; Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, (1920-1923), İstanbul, 2001, s.47.; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.14.

¹⁸ Adana Mebusluğuna intihap olunan Avni, İsmail Baha, Yusuf Ziya ve Niyazi Beylerin mazbata-i intibaiyyeleri hakkındaki Birinci Şube Mazbatasının celse-i hafiyede müzakeresine karar verildi. Bkz: *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, D.4, C.1, 28 Şubat 1336 (1920), s.227.

¹⁹ Ahmet Demirel de Meclis-i Mebusan’ının 23 Şubat 1920 tarihli toplantısında bu kişilerin durumu ele alınmışsa da bir sonuca varılamadığını ifade etmektedir. Bkz: Demirel, *a.g.e.*, s.49-50.; Tarık Zafer Tunaya ise “İstanbul’da bulunan Kilikyalılar Cemiyeti vasıtasıyla, İstanbul’daki Adanalılar toplanmış, gizli reyile yirmi ikinci seçmen seçmişler, bunlar da Merkez Sancağı, Cebelibereket, Mersin ve Kozan sancakları için dört mebus seçerek seçim evrakını Meclis-i Mebusan Reisliği’ne göndermişler, Meclis Komisyonu durumu Umumi Heyet’e bildirmiş (13.in’i kat) nihayet gizli bir celsede bu mebusluklar kabul edilmiştir. (14.in’i kat, 20 Şubat 1920) bkz: *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Dördüncü Devre-i İntihabiye, İçtimai Fevkalade, s.24, 148-151,172’den aktaran bkz: Tunaya, *a.g.e.*, s.36.Erol Kaya, "Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı", *Türkler*, C:XIII, Ankara, 2002, s.515.

Misak-ı Milli kararlarının 17 Şubat'ta kabul edilmesinden bir ay sonra 16 Mart 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan basılmış mebuslar Malta'ya sürülmüştür.²⁰ Mustafa Kemal Paşa bu durum üzerine:²¹ “...Vatanın kaderi ile ilgili kaygı verici kararlar aldığından söz edilerek, kamuoyuna baskı yapılmaya başlandı. Namusunu ve yurdunu savunma uğrunda her fedakârlığı göze almış olan Osmanlı milletinin azim ve iradesi önünde, bu gözdağının da bir yararı olmadı. Nihayet bugün, İstanbul'u zorla işgal etmek suretiyle, Osmanlı Devleti'nin yedi yüz yıllık hayat ve hâkimiyetine son verildi. Yani, bugün Türk milleti, medeni kabiliyetin, yaşama ve bağımsız kalma hakkının ve bütün bir geleceğin savunulmasına çağrıldı...” demiştir.

XX. yüzyılın uyarlığında tüm değerlere bağımsız ve egemen olma ülküsüne indirilmiş bu darbe hukuki meşruiyetçi bir zeminde Anadolu'nun bağrında milli iradenin ifadesi olan meclisin açılmasına vesile olacaktır. Zira Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgalinden üç gün sonra yani 19 Mart 1920 tarihinde Valiliklere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara'da toplanması, dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları ve verilen talimat gereğince seçimlerin yapılması istenmiştir.²² Mustafa Kemal

²⁰ Bunlar arasında Rauf Orbay, Kara Vasıf, Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Erkanı Harbiye Reisi Cevat Paşa yer almaktaydı. Bkz: Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.s.613.; Lord Kınross, *Atatürk*, Altın Kitapları Yayınevi, Ankara, 2007, s.252.; Andrew Mango, *Atatürk*, Remzi Kitapevi, 2006, s.323.; Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni II*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s.36-37.

²¹ Bildirinin tamamı için bkz: Atatürk, *Nutuk*, (Sadeleştiren: Zeynep Korkmaz) Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2009. s.286.

²² “1) Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere, Ankara'da olağan üstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır.2) Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar.3)Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır.4)Her sancaktan beş üye seçilecektir. 5) Seçim her sancakta, o sancağın kendi ilçelerinden çağıracağı ikinci seçmenlerle, sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden, sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından; illerde, il merkez kurullarıyla, il yönetim kurullarından, il merkezindeki belediye meclisinden il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşturulmuş bir kurul tarafından aynı günde ve aynı oturumda yapılır.6)Bu meclis üyeliğine, her parti, zümre ve dernek tarafından aday gösterilmesi mümkün olduğu gibi, her ferdin de bu kutsal mücadeleye fiilen katılması için bağımsız olarak adaylığını istediği yerden koyma hakkı vardır.7)Seçimlere her bölgenin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden sorumlu olacaktır.8)Seçim, gizli oyla ve salt çoğunluk esasına göre yapılacaktır; oylar, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi tarafından ve kurul önünde sayılacaktır. 9) Seçim sonunda, bütün kurul üyelerinin imzalayacakları veya kendi mühürleri ile mühürleyecekleri üç nüsha tutanak düzenlenecek; bir tanesi yerinde alıkonularak, öteki iki nüshadan biri seçilen şahsa verilecek, diğeri Meclis'e

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Paşa, ilk karalamada “Kurucu Meclis” deyimini kullanarak maksadının rejimi değiştirmek olduğunu ancak halkın alışkın olmadığı bu ifadeyi açıklayamadığı için Erzurum ve Sivas’tan gelen uyarılar üzerine “olağanüstü yetkilere sahip bir meclis” ifadesini kullanmıştı.²³ Nutuk’ta isim vermeden eleştirdiği kişiler arasında Üçüncü Kolordu Komutanı Albay Salahattin (Köseoğlu) Bey, On Beşinci Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa²⁴ ve Sivas Valisi Reşit Paşa vardı. Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mart 1920 tarihli “İntihap hakkındaki tebliği”, inin yanında 1876 tarihli “İntihab-ı Mebusan Kanunu” gereğince yeni bir seçim yapılacaktı. Seçimlerde adaylık serbesttir. “Her fırka, zümre ve cemiyet” aday gösterebilecekleri gibi müstakilen de istenilen yerden adaylık konulabilecektir. Seçim çalışmalarının selametinden mahallenin en büyük mülkiye memuru sorumlu olacaktır. Mustafa Kemal Paşa seçimleri bizzat takip etmiştir. Meclis başkanı sıfatıyla Celalettin Arif Bey imzasıyla 10 Nisan’da Ankara’ya süratle gelmeleri için mebuslara telgraf, millete beyanname ve İstanbul’daki yabancı mümessillere protesto nameler yayınlanmıştır²⁵ Mustafa Kemal Paşa’nın yayınladığı seçim yönergesi yürürlükte olan Anayasa’ya aykırıydı. Çünkü livalar esas alınmasına karşın livaların nüfusu değil çıkaracağı milletvekili esas alınmıştır. Milletvekilini salt müntehibisani adı verilen ikinci seçmenler seçmeyecekti. Böylelikle olağanüstü koşullar kendi yöntemini de getirmiş oldu.²⁶ 1919’daki Meclis-i Mebusan seçimlerinde 62 seçim çevresi bulunurken bu sayı Birinci Meclis döneminde 66’ya yükselmiştir. Bazı

gönderilecektir. 10)Üyelerin alacakları ödenek daha sonra Meclis’çe kararlaştırılacaktır. Ancak, geliş yollukları seçim kurullarının zarurî masraflar olarak uygun görecekları miktar üzerinden mahallî idarelerce karşılanacaktır. 11)Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankara’da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde tamamlanarak, üyeler hareket edecek ve sonuç üyelerin adlarıyla birlikte derhal bildirilecektir. 12) Telgrafın alındığı saat bildirilecektir.” Bkz: *Nutuk*, s.288.; Ayrıca bkz: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Cumhuriyet Yayınları, 1999, s.12-14.

²³ *Nutuk*, s.287-288.

²⁴ “Meclis-i müessisan sözünü şimdiden ilan muvafık değildir. Mebu’uslar toplandıktan sonra verecekleri karara göre olmalıdır. İntihabat için de usullerimiz kanun ile müsbet iken neden değiştirmeli.” Bkz: Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.s.606.; Meclisin ismini Hamdullah Suphi Kurultay olsun ister Celalettin Arif ise Meclis-i Kebir-i Milli olsun demiştir. Bkz: Halide Edip Adivar, *Türk’ün Ateşli İmtihanı*, Can Yayınları, 2017, s.148.

²⁵ Tunaya, *a.g.e.*, s.59.; Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Cumhuriyet Yayınları, 1998,s. 28.

²⁶ Güneş, *a.g.e.*, s.61.; Ayrıca bkz: Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.74-75.

livalarda seçimler TBMM'nin açılışından önce sonuçlanırken bazılarında ise sonradan sonuçlanmıştır. Seçim yapılan yerlerden de istenilen sayıda milletvekili çıkarılamamıştır. İşgal altında olan yerlerin sadece belirli yörelerinde seçim yapılabilmiştir.²⁷ Meclisi teşkil eden mebusları üçe ayırmak mümkündür. 1- Meclisi Mebusan'dan gelen 92 mebus, 2-Birisi Yunanistan'dan olmak üzere, diğerleri Malta'dan gelen 14 mebus²⁸, 3- 19 Mart tebliğine göre seçilmiş 232 mebus.²⁹ Meclis-i Mebusanda temsilcisi olmayan Adana, Cebelibereket, Mersin, Kozan TBMM'ye mebus göndermiştir.³⁰ Seçim olmayan veya eksik adayı olan yerlerde kendi inisiyatifini kullanan Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadelenin düşünsel ve uygulama aşamasında yararlı olacak kişileri aday göstererek onların meclise girmelerine olanak sağlamıştır.³¹ Daha önce de bahsettiğimiz gibi Cebelibereket Fransız işgali altında olduğu için burada seçim hazırlığı yapılamamıştır. Paşa, Edirne'den tanıdığı Mehmet İhsan (Eryavuz) Bey'i, Nablus'ta bir arada olduğu Mustafa Faik (Öztrak) Bey'i ve Selanik'ten tanıdığı Rasim Celalettin Bey'i aday göstererek seçilmelerine vesile olmuştur.³² Anlaşılacağı üzere bu kişilerin mebus seçilmesi tesadüfi olmamıştır.

8 Ağustos 1920 tarihinde Kozan Mutasarrıfı Abdülaziz, Rasim ve İhsan Bey'in Cebelibereket mebusluğuna seçim haberini TBMM'ye çektiği telgrafta şöyle bildirmişti:³³ *“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine, Bugün posta ile vürut eden mazbatalara nazaran Büyük Millet Meclisi'nde Cebelibereket sancağı mebusluğuna Topçu Miralaylığından mütekait Rasim ve Topçu Binbaşısı İhsan Beylerin ittifakan intihapları icra kılındığı anlaşılmış ve mazbatalarının posta ile takdim kılınmış olduğu.”*

²⁷ Güneş, *a.g.e.*, s.64; Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri*, s.75.; İhsan Güneş, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Seçimler (1919-1938)”, *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004, s. 213.; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, TTK, Ankara, 1986, s.571.

²⁸ 31 Temmuz 1920’de alınan bir karar ile Malta’da mevkuf bulunan mebuslar, Rauf (Sivas), Kara Vasıf (Sivas), Şeref (Edirne), Numan (İstanbul), Cemal Paşa (Isparta), Tahsin (İzmir), Feyzi (Diyarbakır), Zülfü (Diyarbakır), Celal Nuri (Gelibolu), Ali (Afyon) Meclis azası kabul edilmişlerdir. Bkz: Sabahattin Selek, *Millî Mücadele*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s.694.;

²⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.1, C.3, 31 Temmuz 1920, s.1.

²⁹ Tunaya, *a.g.e.*, s.61.; Ayrıca bkz: Veysel Genya, *TBMM Albümü*, TBMM Basımevi, Ankara, 1945.

³⁰ Demirel, *a.g.e.*, s.79.

³¹ Güneş, *a.g.e.*, s.64.

³² *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920) s. 249-255.; *TBMM Albümü*, C.1, I. Yasama Dönemi (1919-2010), s.20.; I. Dönem Cebelibereket Mebuslarının genel özellikleri için bkz: Tablo-1

³³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.3, D.1, 10 Ağustos 1920, s.185.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

10 Ağustos’ta Rasim ve İhsan Beyler Meclis’e katılmışlar ve 2 Eylül 1920 tarihli Zabıt’ta takdimleri şöyle olmuştur: “*Cebelibereket livası namına Büyük Millet Meclisi azalığına intihap olunan topçu miralaylığından mütekait Rasim Beyle Topçu binbaşısı İhsan Beyin iş bu mazbata-i intihaiyesi ikinci şubede tetkik muvafıkı usul ve kanun görülerek tasdik Heyet-i Umumiye’ye arz ve takdimine karar verildi. (31 Ağustos 1336)*” ikisi birden oylamaya konulmuş mebuslukları meclisçe kabul olmuştur.³⁴

Mustafa Faik Bey ise 20 Ağustos 1920 tarihinde yapılan seçimde I. Dönem TBMM Cebelibereket milletvekili seçilmiş ve 13 Eylül’de Meclis’e katılmıştır. 19 Eylül 1920 tarihindeki Meclis oturumunda mebusluğu meclisçe kabul edilmişti.³⁵ Milletvekillerinin hiçbiri Cebelibereket doğumlu değildir. Yaş ortalamaları 43.6’dır. Hepsi yükseköğretim mezunudur. Mustafa Faik Bey dışındakiler askerdir ve yabancı dil bilmemektedir. Çalışmamızda Cebelibereket milletvekillerinin sadece hayatları değil Meclis’teki faaliyetleriyle bir devrin akışı verilmeye çalışılacak dönemin siyasi olayları analiz edilecektir.

2. Cebelibereket Milletvekillerinin Özgeçmişleri ve Meclis’teki faaliyetleri

İhsan (Eryavuz) Bey

1877’de İstanbul Üsküdar’da doğan ve Divitçiler mahallesinde yaşayan İhsan Bey’in babası Divitçiler ailesinden İshak Ağa’dır. Kazım Karabekir hatıratında³⁶ kendisinden İhsan Divitçi olarak bahsetmektedir. İlk öğrenimini Üsküdar da tamamladıktan sonra Askeri İdadi ’ye kaydolmuştur. 1897’de Topçu sınıfına alınarak 1901’de Üsteğmen rütbesi ile Mühendishane-i Berri Hümayundan mezun oldu. İhsan Bey’in ilk görevi, Kırcaali’deki topçu taburunda öğretmenlik olmuştur. Samet Ağaoğlu anılarında İhsan Bey’den “bu sarışın, çiy yeşil gözlü adam” olarak bahsetmektedir. Kılıç Ali ise “okumuş,

³⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.3, D.1, 2 Eylül 1920, s.464.; *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920), s.254-255.; *TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği*, Sicil no: 90.

³⁵ *TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği*, Sicil no: 89.; *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920), s.252-253.; Ahmet Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.94.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.4,D.1, 19 Eylül 1920, s.190.

³⁶ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimizde İttihat Terakki ve Enver Paşa*, YKY, İstanbul, 2015, s.111.

aydın ve yurt sever, aynı zamanda komitacı bir arkadaştır” demektedir. Mustafa Kemal ise o dönem kendisini Rumeli’den tanımaktadır.³⁷

Edirne’deki II. Kolordu komutanlığında görev yapmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanına kadar bu vazifesini sürdürmüştür. Sahra Topçu Birlikleri Batarya komutanlığı yapmıştır. İttihat ve Terakki’nin Edirne Şubesinin kuruculuğunu üstlenmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin gizli cemiyet olarak çalıştığı zamanlarda topçu binbaşı rütbesiyle fedailik yapmış bu görevi fırka iktidara gelince mesul kâtiplik olmuştur. Bu görevini Bursa’da yerine getirmiştir. İsmet Paşa topçu stajı yapmak üzere Edirne’ye geldiği zaman tanışmışlardı. Paşa kendisinin cemiyete girişinde rehber olmuştur. İstanbul’daki 31 Mart Vakasını bastırmak ve İstanbul’da düzeni sağlamak üzere Hareket Ordusu’na katılmıştır. İstanbul’da kurulan Sıkı Yönetim Askeri Mahkemesi’nde üye olmuştur.³⁸ Karabekir, İhsan Bey’in cemiyete üyeliğini ve Edirne Şubesinin kuruluşunu anılarında şöyle aktarmaktadır.³⁹ “*Dimetokalı Refet Bey vasıtasıyla yapıla- bilmiştir. (Jandarma yarbayı iken İstiklal Harbi’nden sonra ölmüştür.) Bu zabıt Edirne’ye gelince topçu mülazım-ı evveli İhsan Divitçileri [Eryavuz] (bahriye vekilliği yapan) cemiyete almış ve her ikisinin gayretiyle Edirne’deki erkân-ı harplerden zaten cemiyetten haberi olan İsmet, Hüseyin Kadri, Seyfi, Alaettin ve Hürrem (İstanbul’da tahlif ettiğim) beyleri ve çoğu topçu zabiti olmak üzere hürriyetin ilanına kadar sırf zabıt olmak üzere on dokuz kişi olabilmişlerdir.*”

26 Aralık 1909’da kıdemli yüzbaşı olmuştur. Enver Paşa’nın Batı Trakya’nın tümünden alınması emri üzerine Batı Trakya’ya geçen gönüllü

³⁷ *Parlamento Tarihi*, s.249; Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.57.; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C.I, Remzi Kitapevi, 1966, s.380.; Ahmet Mehmet Efendioğlu, Cemal Necip Gürel, “Yavuz-Havuz Davası”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, Sayı XIX, 2014, s. 240.; Kılıç Ali, *Kılıç Ali’nin Anıları*, Türkiye İş bankası Yayınlar, İstanbul,2015, s.247.

³⁸ Erkan Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2013, s.24.; *TBMM Albümü*, D.1,s.20.; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul, 2014, s.6.; Kazım Karabekir, *Bulgaristan Esareti ve Hatıralar-Notlar*, İstanbul,2003, s.226.; Hamza Kılıç, *I. TBMM’de Cebelibereket Mebusları ve Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s.82.; Samih Nafiz Tansu, *Teşkilat-ı Mahsusa*, Nokta Kitap, İstanbul, 2012. s.23-24.; Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1980.; Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.62.

³⁹ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.s.566.; Kılıç Ali, “Yavuz-Havuz Hadisesinin İç Yüzü”, *Milliyet*, 27 Ocak 1952.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

subaylar arasında yer almıştır.⁴⁰ Teşkilat-ı Mahsusa ve Karakol Cemiyeti üyesi İhsan Bey, Balkan Savaşlarında üstün bir başarı göstermiş, Çatalca hattındaki Kartaltepe Muharebesi’nde gösterdiği fedakârlıklardan dolayı da iki yıl kıdem zammı ile ödüllendirilmiştir.⁴¹ 29 Kasım 1914 tarihinde binbaşı rütbesine terfi eden İhsan Bey, Birinci Dünya Savaşı’nda 10. Kolordu Topçu Kumandanı olarak Batı ve Doğu Cephelelerinde savaşarak yararlılık göstermiştir. Sarıkamış Cephesi’nde savaşmış ve Batum’dayken Kazım Karabekir Paşa’ya “*İttihat ve Terakki için ölür ve öldürürüm*” diyen İhsan Bey, yaşanan felaketten onu haberdar etmiştir. İstanbul’a döndükten sonra 21 Ocak 1919 tarihinde binbaşı rütbesiyle savaş madalyası alarak emekli olmuştur.⁴² Emekli olunca Edirne’ye gelmiştir. İttihat ve Terakki’den arkadaşı olan Sapançalı Hakkı Bey’le birlikte ticaret hayatına atılmış ve aynı zamanda işgal altında olan Trakya’daki teşkilatlanma faaliyetlerine katılmış ve öncülük etmiştir. İstanbul’dayken Karakol Cemiyeti’nin Menzil Hattı’nda görev almış ve MM Grubunda Dayı Mesut ve Kartal çeteleriyle hareket ederek Anadolu’ya silah kaçırarak büyük hizmetlerde bulunmuştur.⁴³ Bu süreçte Damat Ferit Paşa’ya suikast hazırlığı içinde olduğu için Kürt Mustafa Divanı Harp Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilmiş ve Mart 1920’de bir yük kayığında pis bir kömürcü kılığı ile Ankara’ya gelerek Millî Mücadeleye katılmış ve Büyük Millet Meclisi Cebelibereket Mebusu olarak seçilmiştir.⁴⁴

Millî Müdafaa Komisyonu’nda görev almıştır. 11 Eylül 1920’de 21 numaralı Firariler Hakkında Kanun çıkarılmış, bu kanuna dayanılarak olağanüstü mahkemeler kurulması kararlaştırılmıştır. Hıyaneti Vatanîye Kanunu’ndan sonuç alınmaması üzerine askeri kaçakları, zararlı propagandaları,

⁴⁰ Celal Bayar, *Bende Yazdım 4*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.154.

⁴¹ Ahmet Efe, *Kuşçubaşı Eşref*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2007, s.83.; Fethi Tevetioğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, TTK, Ankara, 1988, s.6.

⁴² Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s.6.; *Parlamento Tarihi*, s.249; Ahmet Mehmet Efendioğlu, Cemal Necip Gürel, *a.g.m.*, s.241.

⁴³ Tevetioğlu, *a.g.e.*, s.10.; Kılıç, *a.g.t.*, s.94-96.; Ahmet Mehmet Efendioğlu, Cemal Necip Gürel, *a.g.m.*, s.241.; Atatürk, Nuruk’ta Edirne’ye İhsan Bey’i göndermesini şöyle anlatır: “Bulgar askeri Batı Trakya’yı boşaltarak gittiği, beş on memurla 150-200 jandarmadan başka kuvveti bulamadığı halde, kendisinden ihtilal ve savaşla vatanın savunmasını beklediğimiz Trakya bir şey yapmadı. Cafer bu durumun üzüntüsünü çekti mi bilmem. Bu yüzden artık Topçu İhsan’ı Baytar Rasim’i (zeki, hareketli, ölçülü kendisine güvenebilir bir arkadaş) teşkilat kurmak üzere Trakya’ya göndereceğiz...” Nutuk, s.277.

⁴⁴ Ağaoglu, *a.g.e.*, s.58.; Cemal Kutay, *Çerkez Ethem Dosyası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1977, s.250.

eşkıyalık, ayaklanma ve casusluk olaylarını önlemek üzere 18 Eylül 1920 tarihinde 14 bölgede kararları temyize götürülmeyen İstiklal Mahkemeleri kurulmuştu.⁴⁵ Kılıç Ali hatıratında İhsan Bey'in Ankara İstiklal Mahkemesi reisliğine seçilmesini şöyle anlatmaktadır: “ *Kamun hükümlerine tevfikan Ankara'da teşkil edilen (1) Numaralı İstiklal Mahkemesi azalığına Büyük Millet Meclisi tarafından bende intihap edilmişim (seçilmişim) Bizim mahkemece, Cebelibereket Mebusu İhsan (Eryavuz), Elaziz Mebusu Hüseyin, Kütahya Mebusu Cevdet (Çamlıca Lise Müdürlüğü'nden emekli) Beylele benden teşekkül etmişti. Reisi, azaları aralarından seçecekleri için biz de İhsan Bey'i reis seçmiştik...*”⁴⁶ Mustafa Sagir, Çerkez Ethem, Ali İhsan Sabis, Yeşil Ordu ve Gazetecilerin yargılanması gibi pek çok önemli davalara bakmıştır.

Milli Mücadele yıllarında topçu binbaşı Büyük Millet Meclisi'nin "Teceddüperverlerinin" en ileri gelenlerindendi.⁴⁷ Mustafa Kemal Paşanın komünist propagandaları kontrol altına almak için 18 Ekim 1920 tarihinde kurdurduğu Komünist Parti'de yer almıştı.⁴⁸ 10 Mayıs 1921 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu altında Birinci Grup oluşmuş ve grubun en ateşli konuşmacı ve savunucularından olmuştur.⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa, 1922 sonlarında Kılıç Ali ve Topçu İhsan'ı İstanbul'a göndermiş, 1923 başlarında da Kara Kemal'i İzmit'e çağırarak görüşmüş ve bu ittihatçı gurubun desteğini istemiştir.⁵⁰ Mustafa Kemal Paşa, meclis çoğunluğunu yanına alabilmek için grup çoğunluğunun yanında bulundurmasına önem vererek Birinci Grup içinde kendi başkanlığında “Selamet-i Umumiye Komitesi” oluşturmuş ve bu oluşum için de İhsan Bey'de yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilerin sağlanması

⁴⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.4,D.1, 19 Eylül 1920, s.1/192-193.; Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975, s.60-70.; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi II*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1998, s.172-173.; Hilmi Bengi, “İstiklal Mahkemelerinde Yargılanan Gazeteciler”, *İstiklal Mahkemeleri Sempozyumu*, ATAM, Adıyaman, 10-11 Aralık 2015, s.349.

⁴⁶ Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, Cumhuriyet Yayınları, 1997, s.8-9. Antep Mebusu Kılıç Ali 58, Cebelibereket Mebusu İhsan Bey 45, Elaziz Mebusu Hüseyin Bey 41, Kütahya Mebusu Cevdet Bey 61 oy almışlardı. Bkz: Aybars, *a.g.e.*, s.73.

⁴⁷ Kamil Maman, *Kara Defter*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.15.; Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.58.

⁴⁸ Kılıç Ali, *Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş bankası Yayınlar, İstanbul, 2015, s.171.; Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, s.162-163.; Güneş, *a.g.e.*, s.168.; *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1998.

⁴⁹ Genya, *a.g.e.*, s.242; Emin Karaca, *Birinci Meclis'te Muhalifler*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2007, s.29.; Demirel, *Birinci Meclis'te*, s.121.; İkinci Grup üyeleri için bkz: Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, Adana, 2000, s.223.

⁵⁰ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s.164.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

görevi kendisine ve Dr. Adnan (Adıvar) Bey’e verilmişti. Lozan’da Millî Mücadeleye karşı olan af kapsamı dışında kalanların (150’likler) belirlenmesinde etkili bir isim olmuştur.⁵¹ Rauf (Orbay) Bey’in saltanatçı ve hilafetçi olarak Cumhuriyet karşıtı olduğu söylemleri büyük yankı uyandırmıştır. İhsan Bey, 20 Kasım 1923’te partiye bir önerge vererek Rauf Bey’in sorguya çekilmesini istemiştir.⁵² II. dönem tekrar Cebelibereket Milletvekilliğine seçilmiştir. 1924’te kurulan Türkiye İş Bankası’nın kurucu yönetim kurulu üyesi olarak yer almıştır.⁵³ 1924’ün kasımında Fethi Okyar Kabinesinin kurulmasıyla beraber 29 Aralık 1924 tarihinde Bahriye Vekâlet’inin teşekkülüne karar verilmiş ve Mustafa Kemal Paşa’nın aklına ilk gelen aşırılık yanlısı grubun önde gelenlerinden Cebelibereket Mebusu İhsan Bey bu vekilliğin başına geçmiştir.⁵⁴ Şeyh Sait İsyanının bastırılmasında sertlik yanlısı grubun yanında yer almış ve 5 Mart 1925 tarihinde kurulan İsmet Paşa

⁵¹ Güneş, *a.g.e.*, s.204; Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri*, s.126-127.; Kılıç Ali, *Kılıç Ali’nin Anıları*, s.181.; İhsan Bey’in konu hakkındaki düşüncesi şöyle olmuştur: “Sayın arkadaşlar, son ulusal direniş nedeniyle, ihanetleri açığa çıkarılan vatan dışına çıkarılması söz konusu olduğu zaman çok doğaldır ki, bunların sayısı 500’de, 600’de, 1000’de kalacak kadar değildir. Çoktur. Bendenizce, mademki Lozan’da yapılan anlaşmada ya da kararda 150 kişilik bir liste olarak kabul ettirilmiş, bunların içerisine hem ihanetleri gerçekleşen hem de gelecekte sürekli kendilerinden ihanet beklenen adamlardan oluşacak bir liste düzenlemek gerekir. “Biz, vatan dışına atarken, daha çok intikam duygusuyla dolu değiliz. Eğer kötülük yapmış olanların tümünü sınır dışı etmek gerekirse, hepimiz adlan söyleyelim, üç bini, dört bini bulur. Mademki, 150 kişi kadar adamı çıkaracağız, bu 150 kişinin çıkarılmasında, gelecekte kendisinden daha çok fenalık gelebilecek olanları ayırmak gerekir. Bendeniz, şunu belirteyim ki, soruşturdum. Meselâ bir tanesini biliyorum ki, o deftere girmemiştir. O da Üsküdar Mutasarrıfı Ziver. (Lanet sesleri). Kendisi hayata sahip oldukça, yani nefes aldıkça kesinlikle Türkiye’nin, kesinlikle Cumhuriyetin, kesinlikle Ulusal Kurtuluş’un amansız düşmanıdır. Bu, Üsküdar Mutasarrıfı imiş de, kabineye dâhil değildir de, falan bilmem neye dahil değildir, dersenez hainleri bırakırız büyük hata etmiş olursunuz.” Bkz: İlhami Soysal, “150’likler”, **Milliyet**, 11 Ekim 1984.

⁵² Orbay, *a.g.e.*, s.160-162.; Meclis’te İhsan Bey Rauf Bey’in sözlerinde açıklık olmadığını, Cumhuriyet’e karşı olduğundan şüphe etmesinin hakkı olduğunu ifade etmiştir. Bkz: Nutuk, s.587.; Kılıç Ali, *Kılıç Ali’nin Anıları*, s.220-221.

⁵³ Turgut Gürer (Derleyen), *Atatürk’ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s.338.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1924; *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1963.; *Milliyet*, 16 Aralık 1983.; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde*, s.138.; Figen Atabey, Ramazan Uslu, “Atatürk ve Donanma”, 2. *Turgut Reis Ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)*, Bodrum, 2015, s.86-87.

hükümetinde vekilliğine devam etmiştir.⁵⁵ Şubat 1925'te Afyon Mebusu Ali (Çetinkaya) Bey'in Deli Halit Paşa'yı vurması olayına tanık olmuştu.⁵⁶ III. dönem Meclis'e yine Cebelibereket milletvekili olarak girmiştir. Yavuz zırlılısının tamiratında devleti zarara uğrattığı gerekçesiyle konu 24 Aralık 1927'de Malatya Mebusu sıfatıyla İsmet Paşa tarafından meclise taşınmış ve bir tahrir vererek Bakanlar Kurulu'nun kararına aykırı hareket eden İhsan Bey hakkında Meclis soruşturmasının açılmasını ve Yüce Divanda yargılanmasını istemiştir.⁵⁷ Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşacak Karma Komisyon tarafından soruşturma yapılmıştır. 16 Ocak 1928 tarih ve 1198 sayılı Kanunla Bahriye Vekâleti kaldırılmış ve Deniz İşlerine bakan Milli Müdafaa Vekâletine bağlı bir müsteşarlık kurulmuştu. 23 Ocak'ta Tahkikat Encümeni hazırladığı mazbatayı meclise sunmuştu.⁵⁸ 26 Ocak 1928 tarihinde İhsan Bey'in⁵⁹ ve diğer

⁵⁵ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyet'inde*, s.139.; Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Cumhuriyet Yayınları, 1998, s.24-25/82.; Şerafettin Turan, *İsmet İnönü*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2003, s.91.

⁵⁶ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s.362-363.

⁵⁷ "Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Sabık Bahriye Vekili ve Cebelibereket Mebusu İhsan Beyin Vekâletinin son günlerinde, Yavuzun tamiri mukavelesinin tadili meselesinde muhilli emniyet bir tarzda, İcra Vekilleri Heyetinin kararı hilafına ve bu kanuni salahiyetinin haricinde hareket ettiği ve Hazinesin menafîine ademi tekayyüt gösterdiği anlaşılmıştır. Vekâleti esnasında ve vekâlet vazifesinden mütehaddis bu harekât kendisinin mesuliyetinin ve Divanı Âliye şevkini müstelzimidir. Dahili nizamnemenin 169 ncu maddesi mucibince hakkında tahkikat icrasını talep ve teklif ederim. Malatya Mebusu Başvekil İsmet" Bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, D.3, 24 Aralık 1927.s.157. Ayrıca Bkz: Kılıç Ali, "Yavuz-Havuz Hadisesinin İç Yüzü", *Milliyet*, 2 Şubat 1952.; İhsan Bey, İsmet Paşa'ya Şu mektubu yazmıştı: "...Fransa İhtilalinde rüesa arasına düşen ihtilafın ne gibi akıbetler doğurduğunu hepimizce malumdur. Ben sana karşı muhalefeti hatırımdan bile geçirmedim. Bu davaya kimlerle başladık, son zamanlarımızda kimlerle kaldık ben bunun amilini pekâlâ bilirim..." bkz: Kılıç Ali, "Yavuz-Havuz Hadisesinin İç Yüzü", *Milliyet*, 29 Ocak 1952.; Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde*, s.206-207.

⁵⁸ "Büyük Millet Meclisinin tarihi, geçen kânunuevvelin 24 ncü Cumartesi günü her yüzden ehemmiyetle telakkiye şayan bir hadise kaydetti: Malatya Mebusu ve Başvekil İsmet Paşa Hazretleri Heyeti Umumiyyeye arz ettikleri bir tahrir ile sabık Bahriye Vekili ve Cebelibereket Mebusu İhsan Bey hakkında, Dahili nizamnemenin 169 ncu maddesine istinat ederek, tahkikat icrasını talep ve teklifinde bulundu. İsmet Paşa Hazretleri, İhsan Beyin vekâletinin son günlerinde Yazuz'un tamiri meselesinde: 1) Muhilli emniyet bir tarzda İcra Vekilleri Heyetinin kararı hilafına ve kanuni salahiyetinin haricinde hareket ettiğini, 2) Hazinesin menafîine ademi tekayyüt gösterdiğini ifade ediyorlar, «Vekâleti esnasında ve vekâlet vazifesinden mütehaddis bu harekât kendisinin mesuliyetini ve Divanı Âliye şevkini müstelzimidir» diyorlardı" bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, D.3, C.2, 26 Ocak 1928. s.1

⁵⁹ İhsan Bey'in Savunmasından bir kesit: "Muhterem arkadaşlar, 1336 senesinden beri mebus bulunuyorum. Üç seneye karip bir müddet de Bahriye Vekâletinde bulundum. Bu üç sene zarfında İş Bankası Meclisi İdare Azalığında ve mebuslukta ve vekillik tahsisatından takribî

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasî Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

olarak senede yirmi bin liraya yakın para almaktayım. Beni tanıyanlar bilirler ki, hayatımda sefahet namına bir şey yapmış adam değilim. Evimden Vekâlete, Vekâletten evime gider bir adamım. Fevkalâde masraf olarak 7 000 liraya mühendis ve müteahhit Tahsin Beye evimi tamir ettirdim. 2 200 liraya Holtsman Şirketine ayrı bir salon yaptırdım. Bilecik Mebusu İbrahim Bey’in verdiği bedelsiz keresteler ve mebzul bulunan taşla takriben iki bin lira sarfiyle de ayrı küçük bir daire yaptırdım. Evimin mobilyası beş bin lirayı tecavüz etmez. Görülüyor ki masarifi fevkalâde bu üç sene zarfında 17 000 lirayı tecavüz etmiyor. Acaba benim mevkiimde ve mârûlarz varidatı bulunan bir adam bu kadarlık bir şey yapamaz mı? Efendiler, bütün bankalar elinizde; benim ve bana yakinen karabet ve rabitası olanların namına on param var mıdır? Tahkik edebilirsiniz. Bugün param olmamasına ben de mütehayyirim. Fakat beni yakından tanıyanlar için bir hakikattir ki, param yoktur. Ortalıkta deveran eden dedikoduları izale etmek, saf ve temiz vicdanlardaki mütereddit duygularını tespit etmek için böyle bir muhasebeye çekildiğim için Heyeti Celilenize müteşekkirim, ittihatın çok çirkin olmasından çektiğim ızdırıp çok ağır olmakla beraber muhasebe imkânını bulmuş olduğumdan da müteselli olmaktayım. Muhterem arkadaşlar, vekil olmadan evvelki para kazanmak için yaptığım faaliyetlerden bahsetmeyerek, yalnız üç sene vekilliğim esnasında elime geçen elli altmış bin lira ile yaşadığım hayatın mümkün olup, olmadığına, bunda bir fevkalâdelik bulunup bulunmadığının' takdirini vicdanî âlilerinize tevdi eylerim. Kablelînkâp siyasî hayata atıldım. Arkadaşlarımla itimat ve teveccühünü kazanarak ittihat ve terakki zamanında murahas oldum. Mütareke zamanında ticarete başladım. Ferit Paşa tarafından idama mahkûm edilince Anadolu'ya geçtim, Gazi Paşa Hazretlerinin etrafında çalışmaya, başladım. Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi oldum. Vazifemi hüsnü ifa eylediğim sununla sabittir ki, tekrar İstanbul İstiklâl Mahkemesi Riyasetine tayin edildim. Cereyanı tahkikat ve icabı adalet dairesinde orada da vazifemi yaptım. Fethi Bey kabinesinde Bahriye Vekili oldum. Malum noktai nazar ihtilafından Fethi Bey istifa ederek, çekildiler. Ben İsmet Paşa kabinesinde kaldım. İşte böylece fırkâmın itimadını kazanmış ve kademe kademe yüksek ve mühim vazifeler almış bir arkadaşımızım. Arkadaşlarımla; bilirsiniz ki, Bahriye Vekâleti yeni teşkil edilmiş ve bendeniz bu işin başına getirilmiştim. Cumhuriyet Hükümetinin yeni ve kuvvetli bir bahriye teşkil etmek umdesini harzıcan edinmiştim. Büyük ve yegâne liderimizin bana gösterdiği bu teveccüh ve itimadın mukabilini ancak derin bir aşk ve imanla çalışmakla ödemeye azmetmiştim. İlk işe senelerce yaralı ve metruk kalmış fakat kuvvetli bir silâhı müdafaa olan Yavuz'u tamirle başlamak lâzımdı. Bunun tamiri için tabîî bir havuz lâzımdı. Binaenaleyh evvelâ bir havuzun temini lâzım geldi. Biliyorsunuz ki Büyük Meclis on beş milyon liralık fevkalâde bir bahrî bütçe vermişti. Salâhiyetim mütlâk ve vâsî idi. İngilizler elinde harbi umumînin nihayetinde Almanlardan iğtinam edilmiş hazır bir havuzun mevcudiyetinden vekâlet haberdar idi. İngiliz 'hükümetinin malı olan bu havuzu Vickers Şirketi satmak istiyordu. Bir gün Hikmet Paşa namında bir Bahriye Mütakaiddi olduğu söylenen bir komisyoncu Vekâlete bana müracaat etti. İngiltere'de uzun müddet bulunması dolayısıyla, resmî İngiltere bahriyesinde birçok tanıdığı ve dostları bulunduğunu, hafif bir komisyonla bu havuzu bile alabileceğini teklif etti. Hükümetin hiçbir masrafa karışmaması ve kendisine karşı hiçbir taahhûde girmemesi şartıyla, isterse İngiltere'ye gidip, bu havuz işiyle meşgul olabileceğini ve işimize gelir ve havuzu ucuz alırsak kendisine zahmeti mukabili hafif bir komisyon verebileceğimizi söyledim, gitti. Bir zaman sonra kendisinden bir mektup aldım. İngiltere kendi teşebbüsünün ciddi telâkki edilmediği ve İngiltere hükümetinin kendisine itimadını temin için emrine para göndermek lâzım geldiğini bildirdi. - Bittabi kendisine bir şey gönderilene ezdi. Lâzım gelen talimatla Londra sefirine beş bin İngiliz lirası gönderildi.

mebusların konuya ilişkin uzun beyanatlarından sonra İhsan Bey tutuklanmak üzere Divan-ı Ali'ye (Yüce Divan) sevk edilmiştir.⁶⁰ 30 Ocak'ta Başsavcı Nihat Bey, Meclis Reisliğinden İhsan Bey'e ait evrakları alarak olayı incelemeye başlamıştı.⁶¹ 12 Nisan 1928'de Yüce Divan'da yargılanması sona ermiştir. 19 Nisan 1928'de açıklanan kararlar “havuz yapımı konusunda memurluk görevini kötüye kullanması ve Yavuz gemisinin onarılmasına fesat karıştırmak sureti ile irtikaba teşebbüs etmesinden dolayı Türk Ceza Kanununun 205, 61 ve 13 üncü maddeleri gereğince iki yıl ağır hapsine ve iki yıl rütbe ve memurluktan yoksun bırakılmasına hüküm giymesi itibarı ile Meclis'in 21 Nisan 1928 tarihli birleşiminde milletvekilliğinden düşürülmesine karar verilmişti.”⁶² Ankara Hapishanesinden çıktıktan sonra İstanbul'a yerleşti. 1934'te Soyadı Kanunu çıkınca “Eryavuz” soyadını almıştır. 2 Şubat 1930'dan ölümüne kadar yalnız bir hayat yaşarken 1946 yılında “Yeni Türkiye” gazetesinde anılarını yazarken yarıda bırakmış ve yeni bir parti oluşumu için çaba göstermiştir.⁶³ 6 Mart 1947 tarihinde vefat etmiştir. Nuriye Hanım ile evli iki kız babasıdır.⁶⁴

Sefaretimizin verdiğimiz talimat dairesinde icra eylediği tahkikat neticesinde bu havuzun işimize yaramayacağı bildirildi.” Bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.3, C.2, 26 Ocak 1928. s.61-63.; Ayrıca bkz: *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1980.

⁶⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.3, C.2, 26 Ocak 1928. s.97.; *Cumhuriyet*, 1 Şubat 2003.; Kazım Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, İş Bankası, Ankara, 1992., s.37.; *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, C.1, (1923-1930), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.120-121.

⁶¹ *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1928.; Olayla ilgili tanıkların dinlenmesi için bkz: *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1928.

⁶² *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920), s.250-251.; Ayrıca bkz: Yaşar Gürsoy, *Atatürk ve Can Yoldaşı Nuri Conker*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s.189.; Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal Barış Kutsal İsyan 4*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2010, s.87-120.; Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.106-107.; *BCA*, 30.10.0.0, Yer no: 31.173.9 (22.05.1928); Yunus Şen, “Yavuz-Havuz Olayı”, *Popüler Tarih*, Haziran 2001, s.38-41.; İhsan Bey, 8 Nisan'da “Adalet bir milletin mukaddesatıdır. Beni size, sizi de Allaha tevdi ederek hürmetle selamlarım.” Diyerek mahkeme kararını 16 Nisan Pazar gününe bırakmıştır.” Bkz: *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1928.; *Milliyet*, 9 Temmuz 1975.

⁶³ Çok partili hayata geçiş döneminde anılarını neşreden Kılıç Ali yaşananları şöyle anlatmaktadır: “...Hapishanede iken hazırladığı hatıralarını tanzim ve ikmal etmeğe çalıştı. Yine kendisine vaki olan ısrar üzerine bu hatıraları neşre dahi başlamıştı. Ne yazık ki yakasını bir türlü bırakmayan idare, yalnız ona değil, bu sefer hatıralarına da musallat oldu, ona bir gazete sütununda başından geçen maceranın hakikatini ortaya dökmek hakkı bile verilmek istenmedi.” Bkz: Kılıç Ali, “Yavuz-Havuz Hadisesinin İç Yüzü”, *Milliyet*, 6 Şubat 1952.; Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, İstanbul, 1972, s.86.

⁶⁴ *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920), s.251.; *Cumhuriyet*, 2 Mart 1992.; Cenaze namazı Teşvikiye Camii'nde kılınp cenazesi Asri Mezarlığa verilmiştir. Bkz: *Cumhuriyet*, 7 Mart 1947.; Kılıç Ali, “Yavuz-Havuz Hadisesinin İç Yüzü”, *Milliyet*, 5 Şubat 1952.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

İhsan (Eryavuz) Bey’in Meclis’teki Faaliyetleri

10 Ağustos 1920 tarihinde meclise katılan 2 Eylül’de mebusluğu meclisçe onaylanan İhsan Bey, Birinci Meclis’in en aktif üyelerinden biri olmuştur. Aynı zamanda Mayıs 1921’de Birinci Grup tarafında yer almıştır. Milli Savunma Komisyonu ve Ankara İstiklal Mahkemesi’nde görev almıştır. 16 sı gizli oturum olmak üzere 60 konuşma yapmıştır. 3 Takrir (Soru Önergesi), 3 Teklif (Kanun Önerisi) vermiştir.⁶⁵ 1. Yasama yılında 23, 2. Yasama yılında 3, 3. Yasama yılında 18, 4. Yasama yılında 2 defa söz almıştır. En çok söz aldığı yıl 23 Nisan 1920-28 Şubat 1921 yıllarıdır. İhsan Bey’in vermiş olduğu takrir ve kanunlar şunlardır:

6 Kasım 1920’de İhsan Bey ve arkadaşları Rûfekası Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bu sene neşet eden zabitanına Meclis namına bir ziyafet verilmesine dair takrir vermiş ve kabul olunmuştur.⁶⁶ 5 Mayıs 1921’de Rûfekası Kars ve Ardahan livalarıyla mülhakatında Adliye teşkilâtının bir an evvel yapılmasına dair bir takrir verilmiştir. Oturum başkanı teklifi oylamaya sunmuş ve sarfına mezuniyet verilen avanstan, teşkilâtı icra etmek üzere kavanini mevcudemize göre o livalarda teşkilâtı adliye yapılmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın diyerek teklif kabul edilmişti.⁶⁷ 12 Ocak 1922’de Birinci İnönü muzafferiyetinin senei devriyesi münasebetiyle orduya teşekkür ve tebrik telgrafı yazılmasına dair bir takrir vermişler ve takrir kabul olmuştur.⁶⁸

8 Eylül 1921’de Memleketin muhtelif mıntukalarında Müfettişi Umumilikler ihdas edilmesine dair kanun teklifi vardır.⁶⁹ Cebelibereket Mebusu İhsan Beyle arkadaşının, orduya ve mecruh gazilere gazete ve sair evrakı matbua gönderilmek üzere Hariciye Vekâleti Bütçesine tahsisat konulmasına dair kanun teklif etmiştir. (2/347 Mükerrer)⁷⁰ Konu mecliste görüşüldükten sonra Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, konunun Müdafaa-i Milliye Vekaletine havale edilmesini istemiştir. Kanun Müdafaa-i Milliye Vekaletine havale

⁶⁵ Parlamento Tarihinde 2 Kanun önerisi geçmekte TBMM’nin açık erişim tutanaklarından yaptığımız taramada ise bu sayı 3 olarak tespit edilmiştir. Bkz: *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3, s.250.

⁶⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.5, D.1, 6 Kasım 1920.s.308.

⁶⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.10, D.1, 5 Mayıs 1921.s.229/235

⁶⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.16, D.1, 12 Ocak 1922., s.19.

⁶⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.12, D.1, 8 Eylül 1921, s.9.

⁷⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.12, D.1, 8 Eylül 1921, s.158.

edilir.⁷¹ 25 Ekim 1922’de Cebelibereket Mebusu İhsan Beyin, Şehit Tevfik Sükuti Beyin valide ve hemşiresine bin kuruş maaş tahsisine dair kanuni teklifi (2/580) vermiştir. Teklif Lahiya Encümenine gönderilmiştir.⁷² Sonra bu kanun teklifi 23 Aralık 1922’de Maliye Vekâletine havale edilmiştir.⁷³ Meclis’te açık ve kapalı oturumlarda çeşitli konularda söz almıştır. 8 Eylül 1920’de Firariler hakkındaki İstiklâl Mahkemeleri kanunu münasebetiyle ilgili söz almış ve şunları söylemiştir: ⁷⁴ *“Efendiler, yirmi beş senelik ve kısmı azamı düşman karşısında çarpışmakla geçen hayatı askeriyemin bana vermiş olduğu tecrübelere istinaden size arz ediyorum ki, uzun süreni harp senelerinin asaba verdiği rehavet ve bazı mağlûbiyetlerin verdiği ümitsizlikle insan yoruluyor ve harp etmek istemiyor. Fakat onun arkasında katiyülcira bir kanun olduğu zaman efendiler, bu günkü hastalık tedavi edilir. Bugün sulh asteyen ordu yarın kahramanlıklar gösteriyor. Buna üçüncü orduyu şahit gösterebilirim. Efendiler, onun için bendeniz Heyeti muhteremeyi fazla izaç etmeyeceğim; memleket, istiklâl, şiiirle kurtulmaz, fedakârlıkla kurtarılır. Fena uzuvları öldüreceğiz ve cephenin gerisinde firarilere, azlim ve imanı zaiif alçaklara melce burakmıyacağız. Herkes ölecek, biz de öleceğiz. Onun için efendiler, müzakereyi kâfi görüyorum ve acilen bunun madde madde müzakere edilmesini istirham ediyorum.”*

20 Eylül 1920’de İhracat rüsumu hakkındaki kanun münasebetiyle söz almıştır.⁷⁵ 22 Eylül 1920’de İstiklâl Mahkemeleri intihabattı münasebetiyle söz almıştır. İstiklal Mahkemesi Reisliği yapan İhsan Bey’in sözleri şöyleydi.⁷⁶ *“Bugün 140 arkadaştan 67 arkadaşın müstenkif olduğunu gördük. 'Bu kanun yapılmakla bir hata yapıldığım ve bu hatanın vicdanlara 'ilka ettiği tesir neticesile istinkâf edildiğini söyleyen bir arkadaşımızın da kanunun lağvı hakkındaki teklifini, bu kanunun kabulü ânında gösterdiğiniz heyecanla mütenasip bir heyecanla bunu da karşılıdınız ve kabul ettiniz. Şimdi Efendiler; ^bendenize de bunun içinde 45 rey isabet etmiş, bundan.1 dolayı teşekkür ederim. Fakat efendiler böyle kanaatleri, noktai nazarları herdem mütebeddil ve mütehavvil arkadaşların bana yapacakları istinatkâha güvenerek böyle bir*

⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.12, D.1, 8 Eylül 1921, s. 164.

⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, D.1, 25 Ekim 1922, s.142.

⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 26, D.1, 23 Aralık 1922, s.7.

⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, D.1, 8 Eylül 1920. s.32-33.

⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, D.1, 20 Eylül 1920, s.223.

⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, D.1, 22 Eylül 1920, s.275.

I. Dönem TBMM'de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

vazifeyi bendeniz yapamam. Onun için affımı istirham ederim. (Alkışlar)." 25 Eylül 1920'de Konya'dan sevk edilen askere dair Konya Valisinin telgrafı ve irşat meselesi münasebetiyle söz almıştır.⁷⁷ 26 Eylül 1920'de İstiklâl Mahkemeleri kanununa bir madde ilâvesine dair Antalya Mebusu Rasih Efendinin teklifi münasebetiyle söz almıştır. İstiklal Mahkemelerinin amacı ordunun zaferinin sağlaması, firarilerin ve tehlikeli propagandaların önlenmesi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸ 28 Eylül 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin işleri hakkında söz almıştır.⁷⁹ 11 Ekim 1920'de Casusluk ve hıyaneti vataniye ve harbiye ile maznun eşhasa ait askeri divanı harplerden mevрут evrkin iade edilip edilmeyeceğine dair Ankara İstiklal Mahkemesi tezkeresi münasebetiyle söz almıştır.⁸⁰ 21 Ekim 1920'de Kütahya Mebusu Besim Atalay Beyin, darümuallimlerin lağvına ve sultanilerin idadiye kalbine dair teklifi kanuni ve Lahiya ve Maarif encümenleri mazbataları münasebetiyle söz almıştır.⁸¹ 25 Ekim 1920'de Seferberlik ve Cephe Zammı Maaş Kanunu münasebetiyle söz almıştır.⁸² 4 Kasım 1920'de Vekillerinin sureti intihabına dair Kanunun ikinci maddesinin tadili hakkındaki Kanun münasebetiyle söz almıştır.⁸³ 18 Kasım 1920'de Erzurum Mebusu İsmail Beyle rüfekasının, Ermenistan Sulh şeraiti hakkında istizah takriri ve Hariciye Vekâleti Vekili

⁷⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.4, D.1, 25 Eylül 1920, s.334.

⁷⁸ Sözlerini şöyle sonlandırmıştı: "Efendiler bilirsiniz ki; memleket yer yer taksime maruz kaldığı, istiklâlimiz çiğnendiği bir zamanda, memleketin halâsına çalışmış olan Heyeti muhteremimizdir ve en evvel koşan ve belki sizden ziyade yaklaşan askerlerdir. Biz altı senelik her türlü mahrumiyetlere rağmen, muhtelif cephelerde ve adetçe faik düşmanlara karşı kahramanane harp ettik. Efradımızın nisfından fazlasını toprağa gömdük. Gösterdiğimiz bu fedakârlığa karşı vatanımıza uzatılan bu hainane el ile size ve bütün âlemi islâmın istiklâlüne vurulan bu darbeye uzaktan bir seyirci gibi kalamayız. Kanımız, canımız bu vazifeyi ifa edecek kadar yerindedir. Ateşi toparlayınız, biz size en evvel şıtap edeceğiz, vak'tile enfasımızı kurbu Hamiye göndereceğiz dediler ve çalıştılar. Rica ederim, hiçbir devletin gösteremediği bu büyüklüğü, o mahrumiyetler içerisinde bu kahraman ordu ve onun hakikaten fedakâr kumandanlarından bu suretle sui zan hâsil etmeğe ne mana vardır? Ordu bu maksadı mukaddes etrafına en evvel koşmamış olsaydı Heyeti muhteremimiz buraya toplanabilir miydi? Şu halde biz bu kanunla neyi istiyoruz? Orduyu muzır ve tehlikeli insanlardan kurtarmak, ordunun maksadına doğru zaferle yürümesini temin etmek.. O halde en evvel nazarı dikkate alacağımız şey, bütün kumandanların kavanini mevcude ile salâhiyettar oldukları vazifelerini tanımaktır."

Bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.4, D.1, 26 Eylül 1920, s.370.

⁷⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.4, D.1, 28 Eylül 1920, s.393.

⁸⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.5, D.1, 11 Ekim 1920, s.13.

⁸¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.5, D.1, 21 Ekim 1920, s.134.

⁸² *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.5, D.1, 25 Ekim 1920, s.193.

⁸³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.5, D.1, 4 Kasım 1920, s.193.

Muhtar Beyin cevabı münasebetiyle söz almıştır.⁸⁴ 16 Aralık 1920'de Ömer Lûtfi Beyin, Müdafaa-i Milliye Encümeninden istifası dolayısıyla Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey tarafından söylenen sözlerin keenlemyekün addolunmasına dair tahrir münasebetiyle söz almıştır.⁸⁵ 23 Aralık 1920'de Malta'da mevkuf bulunanların ailelerine maaş tahsisine dair kanun lâiyhası münasebetiyle söz almıştır.⁸⁶ Aynı gün tekrar Ticaret Vergisi Kanunu lahiyası hakkında söz almıştır.⁸⁷ 25 Aralık 1920'de Şimendifer malzemesi mubayaası için İtalya'ya izam olunan iki mebus hakkındaki istizah tahriri münasebetiyle söz almıştır. Nafia Vekili İsmail Fazıl (Cebesoy) Bey'in demiryolu malzemesi alımında savurganlık yaptığı ve bu konuda gensoru verilmesine destek olmuştur. Nafia Vekilliği'ne aday gösterilse de seçilememiştir.⁸⁸ 3 Ocak 1921'de Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Beyin ahvali siyasiye hakkındaki beyanatı münasebetiyle söz almıştır.⁸⁹ Aynı gün Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Beyin, Yozgat'ta teşkil edilen Divanı Harbi Örfinin İstiklal Mahkemeleri hakkındaki Kanunla kabili telif olup olmadığına dair suali münasebetiyle söz almıştır.⁹⁰ 30 Ocak 1921'de Muallimin ve talebenin askerlikten tecilleri hakkındaki Kanun münasebetiyle söz almıştır.⁹¹ Ertesi gün ise Londra'ya gönderilecek heyeti murahhasa vesilesiyle İstanbul'da bulunan Tevfik Paşa ile cereyan eden muhaberata dair söz almıştır. İkinci Grup üyelerinden Hüseyin Avni (Bey), Londra'ya gidecek heyet için İstanbul ile görüşüldüğünü ancak meclisin bundan haberdar olmadığını Heyeti Vekilinin yetkilerinin meclisin üstünde olmadığı yönünde önerge vermiş ve sert tartışmalar yaşanmıştı. Bunu üzerine Cebelibereket Mebusu İhsan Bey, Hüseyin Avni Bey'e "maksadın hükümete geçmektir. Valilik alamadığın için yapıyorsun" şeklinde sataşınca Hüseyin Avni Bey, "vali olmak, hükümete geçmek Büyük Millet Meclisi üyeliğinden büyük değildir. Mebusluk vekillikten daha büyüktür" demiştir.⁹²

⁸⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.5, D.1, 18 Kasım 1920, s.193.

⁸⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.6, D.1, 16 Aralık 1920, s.396.

⁸⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.6, D.1, 23 Aralık 1920, s.517.

⁸⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.6, D.1, 23 Aralık 1920, s.514.

⁸⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.7, D.1, 25 Aralık 1920, s.16.; İsmet Türkmen, "I TBMM Hükümeti Döneminde İsmail Fazıl Paşa'nın Nafia Vekilliği Görevi 1920 1921", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 135-158.

⁸⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.7, D.1, 3 Ocak 1921, s.158.

⁹⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.7, D.1, 3 Ocak 1921, s.128.

⁹¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.7, D.1, 30 Ocak 1921, s.452.

⁹² *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.7, D.1, 31 Ocak 1921, s.452.; Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, s.246.

I. Dönem TBMM'de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

28 Şubat 1921'de 1336 senesi Müdafaa-i Milliye bütçesi ve onunla müzakere edilen teklifler ve sual takrirleri münasebetiyle söz almıştır.⁹³ 5 Mart 1921'de Gaziantep mücahitlerinden hastanede mecruhen yatanların Meclis namına hediyelerle taltiflerine dair Maraş'tan mevрут telgraf münasebetiyle söz almıştır.⁹⁴ 14 Mart 1921'de Seferberlik ve cephe zammı Kanununun tefsirine dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi ve Müdafaa-i Milliye ve Muvazenei Maliye encümenleri mazbataları münasebetiyle söz almıştır.⁹⁵ 30 Haziran 1921'de Dâhiliye Vekaletine aday olsa da seçilememiştir.⁹⁶ 8 Eylül 1921'de Orduya ve mecruh gazilere gazete ve evrakı matbua gönderilmesine dair kanun teklifi hakkında söz almıştır.⁹⁷ 22 Nisan 1922'de Arazi Vergisinin beş seneliğini defaten tesviye edenlere muafiyet teminine dair kanun lâiyhası hakkında söz almıştır.⁹⁸ 27 Nisan 1922'de Karahisarı Sahib Mebusu İsmail Şükrü Efendinin İktisat Vekâletinden olan istizah takriri münasebetiyle söz almıştır.⁹⁹ 4 Haziran 1922'de Mezun bulunan Nafia Vekili Feyzi Beyin yerine bir vekil intihabı hakkındaki tezkere münasebetiyle söz almıştır.¹⁰⁰ Nafia Vekaleti krizi Hüseyin Avni Beyle İhsan Bey arasında sert tartışmalara sebep olmuştur. Hüseyin Avni Bey, Meclis Reisinin aday göstermesi dışında Meclis'in aday gösterilmeyeni seçmesi de gerekir savunması üzerine söz alan İhsan Bey, Meclis'in her şeyden önce kanun hükümlerine uymak zorunda olduğunu Meclis Reisinin aday gösterme yetkisinin olduğunu ve Meclis'in oylarını gösterilen adaylara vermek zorunda olduğunu Hüseyin Avni Bey'in görüşlerinin doğru olmadığını belirtmiştir.¹⁰¹ 12 Haziran 1922'de Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkında Dâhiliye Vekâletinden olan on bir maddelik istizah takriri münasebetiyle söz almıştır.¹⁰² Aynı gün 1338 senesi Umum Jandarma Kumandanlığı bütçesi münasebetiyle söz almıştır.¹⁰³ 15 Haziran 1922'de Hakkâri Mebusu Mazhar

⁹³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.8, D.1, 28 Şubat 1921, s.530.

⁹⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.9, D.1, 5 Mart 1921, s.24.

⁹⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.9, D.1, 14 Mart 1921, s.116.

⁹⁶ Demirel, *Birinci Melis'te Muhalefet*, s.316.

⁹⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.12, D.1, 8 Eylül 1921, s.158-164.

⁹⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.19, D.1, 22 Nisan 1922, s.342.

⁹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.19, D.1, 27 Nisan 1922, s.424.

¹⁰⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.20, D.1, 6 Haziran 1922, s.148-149.

¹⁰¹ Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, s.352.

¹⁰² *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.20, D.1, 12 Haziran 1922, s.404.

¹⁰³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.20, D.1, 12 Haziran 1922, s.404.

Müfid Beyle arkadaşlarının, Müecceliyeti Askeriye Vergisi verenlerin harice gitmelerine müsaade edilmesine dair tahrir münasebetiyle söz almıştır.¹⁰⁴ 4 Eylül 1922'de Afyon Karahisar ve Dumlupınar muharebelerinde fevkalâde yararlıkları görülen Bazı kumandanların takdirname ile taltiflerine ve sair terfi ve taltife lâîk olanların inha defterlerinin peyderpey gönderileceğine dair Başkumandanlık tezkeresi münasebetiyle söz almıştır.¹⁰⁵ 6 Eylül 1922'de Başaralı Mustafa Efendinin affi hakkındaki Kanun münasebetiyle söz almıştır. Konya İstiklal Mahkemesi'nin rüşvet suçundan mahkûm ettiği Mustafa Efendinin, Konya mebuslarının şahitliği ile af edilmesine karşı çıkmış kişiye özel affin İstiklal Mahkemelerinin etkisini azaltacağını hatta Nigehban Cemiyeti Askeriyesi mensuplarının affının söz konusu olabileceğinden bahsetmiştir.¹⁰⁶ 13 Eylül 1922'de Hacı Hatiboğlu Osman'ın bakiye müddeti cezaiyesinin affına dair kanun lâiyhası münasebetiyle söz almıştır.¹⁰⁷ Aynı gün Keskin Hastanesi Hesap Memuru Cemal Efendinin affi hakkındaki istidasına dair Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle söz almıştır.¹⁰⁸ 16 Eylül 1922'de Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesinin 1338 senesi bütçesi münasebetiyle söz almıştır.¹⁰⁹ 9 Ekim 1922'de Silki askeriden tardedilmiş olan yüzbaşı Osman Veysi Efendi hakkındaki hükmün ref'ine dair İstida Encümeni mazbatası münasebetiyle söz almıştır.¹¹⁰ 18 Ekim 1922'de Memaliki müstahlasa düşman işgali altında iken irtikâbedilen cinayetler hakkında Düveli İtilâfiye tarafından Hükümete verilen nota hakkındaki sual tahriri münasebetiyle söz almıştır.¹¹¹ 28 Ekim 1922'de İzmit muharebelerinde hüsnühizmeti görülen Geyveli Fuad ve Rıza beylerin İstiklâl Madalyasıyla taltifleri hakkındaki tezkere münasebetiyle söz almıştır.¹¹² 2 Aralık 1922'de Memaliki müstahlasada muvakkat mehakimi cezaiye teşkiline dair Kanun münasebetiyle söz almıştır.¹¹³ 7 Aralık 1922'de Memaliki müstahlasadaki emvali metruke işlerine ismi karışan mebusların haysiyetlerinin vikayesi için ya ispatı müddeaya edilmesine veya haklarında

¹⁰⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.20, D.1, 15 Haziran 1922, s.439.

¹⁰⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.22, D.1, 4 Eylül 1922, s.479.

¹⁰⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.22, D.1, 6 Eylül 1922, s.526-527.; Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.184.

¹⁰⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.1, 13 Eylül 1922, s.18.

¹⁰⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.1, 13 Eylül 1922, s.38-39.

¹⁰⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.1, 16 Eylül 1922, s.86-93.

¹¹⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.1, 9 Ekim 1922, s.318.

¹¹¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.24, D.1, 18 Ekim 1922, s.17-19.

¹¹² *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.24, D.1, 28 Ekim 1922, s.219-220.

¹¹³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.25, D.1, 2 Aralık 1922, s.177-178.

I. Dönem TBMM'de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

tahkikat icrasına dair tahrir münasebetiyle söz almıştır.¹¹⁴ 9 Aralık 1922'de Osmancık Ahzıasker Şubesi yazıcılarından Mahmud ile Şube Reisi Muammer Efendi haklarındaki hükme dair Adliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle söz almıştır.¹¹⁵ 18 Aralık 1922'de Zevç, mahdum veya biraderlerinin askerlikten firarından dolayı teb'idedilen ailelerin affına dair kanun lâiyhasını münasebetiyle söz almıştır.¹¹⁶ 22 Mart 1923'te Sivil etibbanın ordudan terhis edilmelerine dair tahrir münasebetiyle söz almıştır.¹¹⁷ Trabzon Mebusu Merhum Ali Şükrü Bey ailesine nakdî yardım yapılmasına dair Kanun teklifi münasebetiyle söz almıştır. Lozan Konferansı'nın ara döneminde İkinci Grup üyesi Ali Şükrü Bey'in Topal Osman tarafından öldürülmesi gruplar arası muhalefeti de artırmıştır.¹¹⁸ İhsan Bey “*Üsküdarlı Tefvîk Sükûti Bey. Rica ederim lûtfu yalnız Meclise tahsis etmeyiniz. Bu Meclise fedakârlık eden efradı milletin hepsini de düşününüz. Bunların heyeti umumiyesinin ailelerini düşününüz. Yoksa haksızlık olur ve Meclise karşı hususi iş yapmış olursunuz*”. diyerek öneriye karşı gelmiştir.¹¹⁹

İstiklal Mahkemesi Reisi İhsan Bey'in gizli celselerde de değişik konularda söz aldığı tespit edilmiştir. 21 Ekim 1920'de Ordunun ilbası hakkında istizah tahriri münasebetiyle söz almıştır.¹²⁰ 30 Aralık 1920'de Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında söz almıştır.¹²¹ 1 Şubat 1921'de Tokat Mebusu Nazım Bey'in teşrii masuniyetinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti Tezkeresi üzerinde söz almıştır.¹²² Gaziantep'in sükûtu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendi'nin tahriri üzerinde söz almıştır.¹²³ 27 Ekim 1921'de Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lâzistan Mebusu Osman Bey Rûfekasının istizah tahriri ve Müdafaa-i Milliye Vekilinin cevabına dair söz almıştır.¹²⁴ İki gün sonra da Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve Rûfekasının Maliye ve Müdafaa-i

¹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C.25, D.1, 7 Aralık 1922, s.242.

¹¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C.25, D.1, 9 Aralık 1922, s.296-297.

¹¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C.25, D.1, 18 Aralık 1922, s.460.

¹¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C.28, D.1, 22 Mart 1923, s.116.

¹¹⁸ Süleyman Beyoğlu, “Topal Osman”, *İslam Ansiklopedisi*, C.41, 2012, s.242-244.; Emel Oruç Olgun, *Ali Şükrü Bey Olayı*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, 98-114.

¹¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.29, D.1, 16 Nisan 1923, s.228.

¹²⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.87, D.1, 21 Ekim 1920, s.190-191.

¹²¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, D.1, 30 Aralık 1920, s.294.

¹²² TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, D.1, 1 Şubat 1921, s.356.

¹²³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, D.1, s.429.

¹²⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.2, D.1, 27 Ekim 1921, s.377.

Milliye vekillerinden istizah takriri münasebetiyle daha önceki görüşlerini devam ettiren konuşma yapmıştır.¹²⁵ 13 Aralık 1921'de Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iâşesi, malî, askerî ve siyasi vaziyet hakkında söz almıştır.¹²⁶ 19 Aralık 1921'de Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi'nin evinde yakalanan casuslar münasebetiyle söz almıştır.¹²⁷ 26 Aralık 1921'de Müdafaa-i Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 suâl takriri münasebetiyle söz almıştır.¹²⁸ 31 Aralık 1921'de Harp Encümeni teşkiline dair kanunla ilgili Hariciye Encümeni mazbatası hakkında söz almıştır.¹²⁹ 23 Şubat 1922'de Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle söz almıştır.¹³⁰ 19 Temmuz 1922'de Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle söz almıştır.¹³¹ 5 gün sonra da Bütçe Kanunu layihası Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle söz almıştır.¹³² 11 Eylül 1922'de 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi mucibince bilumum mamutun ve mensubini askeriye maaşatından kadedümekte bulunan % 20'lerin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lavihası ve Muvazenei Maliye

¹²⁵ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, D.1, 29 Ekim 1921. s.395-396.

¹²⁶ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, D.1, 13 Aralık 1921. s.472.

¹²⁷ İhsan Bey şunları söylemiştir: “Bir numaralı Ankara İstiklâl Mahkemesi, on beş gündür, Konya'da Yunanlılarla temas ve münasebette bulunan bazı zevata talimat getirmek üzere gelmiş Şemsinuah namında bir İslam kadını ile Yorgi namında Manisalı bir Rumun muhakemesiyle iştilal etmektedir. Yunanistan'ın Konya'da bazı zevat ile bilvasıta münasebette bulunduğu ve oraya gönderilmek üzere miktarı kâfi esliha ve cephaneye ve asker ve para hazırladıklarını ve 'bunun için Şemsimah namında otuz yaşında Rumca bilir bir kadının memur edildiği' haber alınır. Hükümet bu ... göre teyakkuz halinde bulunmak üzere emir vermiş ve Şems imam hanım Konya Çelebisinin hanesinde yakalanmıştır. 'Bu meyanda kadının vücudundan haberdar olmayan 'Balıkesirli bir Rum'un da... sonra o da Konya Hükümeti tarafından yakalanmış bu iki adam mahkemeye karşı verdikleri ifadede Yorgi namında orta boylu, etil, bıyığı kırpık zengince bir rumun, Yunan zabiti olmak üzere omzunda üç yıldız ve sol tarafında kordonu olan zabitle, Manisa'da çiftlik sahibi Kemal Paşa ile., memurini mahsusa ile Konya Çelebisi refiki muhterememiz Abdülhalim Efendinin maiyetine gönderildiklerini itiraf ettiler ve aralarında aynı şekilde dört parola vardır.” Bkz: *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, D.1, 13 Aralık 1921. s.472

¹²⁸ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, D.1, 26 Aralık 1921. s.538.

¹²⁹ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, D.1, 31 Aralık 1921. s.570-571.

¹³⁰ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, D.1, 23 Şubat 1922. s.866.

¹³¹ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.3, D.1, 19 Temmuz 1922. s.532-533.

¹³² *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.3, D.1, 24 Temmuz 1922. s.585.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Encümeni mazbatasını münasebetiyle söz almıştır.¹³³ 18 Ekim 1922’de Sulh Konferansına iştirak edecek murahhaslarla bunlara verilecek talimatın hututu esasiesinin tespitine dair Malatya Mebusu Sıtkı Bey ve Rûfekasının takriri münasebetiyle söz alarak gidecek heyetin zeka, kabiliyet ve politika sahasındaki marifetlerinin araştırılması ve hürriyet ve istiklalimize ait hiçbir anlaşmanın tanınmaması yönünde beyanatlarda bulunmuştur.¹³⁴ 27 Şubat 1922’de Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı zaman da Hariciye Vekili İsmet Paşa’nın Lozan Kongresinin hudutlarını tespiti ile alakalı izahatı ile münkati bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkında söz alarak İsmet Paşa’nın vazifenin ruhunun Misakı Milliden alındığını ve bu hudut için 76 gün düşmanla mücadele edildiğini, düşmanların Misak-ı Milliden taviz verileceği yönünde beklenti içerisinde oldukları, Karaağaç’ın Misak-ı Milliye dâhil olmamakla beraber davamıza dahil olduğunu, Musul sorunun gelecek meclisin çözmesi yönünde beyanatlarda bulunduğundan bahsederek şunları dile getirmiştir:¹³⁵ “Şimdi efendiler; böyle bir teklifle gelen Heyeti Vekileye karşı bu ne demektir, diyeceğiz. Bu düşüneceğimiz bir meseledir. Musul gidiyor, bu ne kadar muazzam iş... Yarın İngilizler orada bir Kürt davası yapacaklar. İğtişaş yapacaklar, hepsini yapacaklar. Fakat gidiyor, götürmeyelim. Götürmeyelim demek, efendiler iki manayı ifade eder. 1. Sulhen Musul bizde kalmak şartıyla Heyeti Vekile bir sulh yapsın. Cevap veriyorlar ki; biz bu meseleyi suihle yapamayız. O halde soruyorum arkadaşlara, efendiler; Musul bizde kalmak şartıyla, malî, adlî, siyasi, idari bilmem filan gibi istiklâlinizi haleldar ve rencide eden şeraiti kabul etmemek şartıyla davayı hal etmeyi taahhüt eden kim varsa çıksınlar, iş başına gitsinler. O birlerine diyelim ki alınız cüzdânlarınızı, biz iş başına arzumuz veçhile sulh yapacakları getiriyoruz. (Yok ise sedaları) Müsaade buyurunuz varsa... Yok bunu da yapamayız. Ne olacak? Musul’u isteriz. Ne ile? Harp ile mi? Evet harp ile pekâlâ. Gel Erkânı Harbiye Reisi, gel Başkumandan, gel Harbiye Nâzırı, Musul için bir harbe karar verdiğiniz zaman hangi devletler muhasım olarak karşınıza çıkacaktır? Bunların kuvvetleri ne kadardır. Menabii nedir, vesaiti nedir, vaz’ı malileri nedir? Senin buna karşı çıkaracağın kuvvet nedir? Ümidi muvaffakiyet yüzde kaçtır? Cevap menfi midir, müspet midir?

¹³³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.3, D.1, 11 Eylül 1922. s.763-764.

¹³⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.3, D.1, 18 Ekim 1922. s.974-975.

¹³⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.3, D.1, 27 Şubat 1922. s.1320-1321.

Müspet. Bitti efendiler, harp var. Cevap menfi, harp edemeyiz. Ey ne olacak? Harp edemeyiz. Sulhen hal edemeyiz. İlla sulhu isteriz, Musul'u isteriz. Bence bunun manası yoktur. Heyeti Celilenizden şunu rica ederim. Eğer çimizde sulhen bunu hal edecek iktidarda meselâ; başka devletlere tavizat vererek, başka şeyler göstererek İngilizleri elde edecek varsa, İngilizleri mağlup edeceğimiz diyen böyle bir zat varsa ben şimdiden Heyeti Hükümeti hazıraya ademi itimat ediyorum. İş başına gitsinler ve taahhüt etsinler. Yoksa efendiler harp yapacaksak harp için soralım. Kuvvetimiz, kudretimiz, siai malimiz nedir? Düşmanlarımız nedir? Harp yapalım. Hal edeceğimiz mesele budur. Başka bir şey yoktur. Heyecana kapılıp işi uzatmamak lâzımdır.”

1921’de Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak çalışan Necmettin Sahir (Sılan) Bey’in Kütahya-Eskişehir yenilgisi sonrası yaşanan üzüntü sonrası hazırladığı bir anket mebuslara uygulanmıştır. Silan’ın, “*kazanılacak olan millî istiklâl mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakıftır*” sorusuna İhsan Bey, Türk askerinin İzmir’e girdiği zaman yani 9 Eylül 1922’de “*Milletin bilakaydüşart hakimiyeti esasına müstenid Teşkilat-ı Esasiye’nin usul-i idaremizde esas ittihazı ve Garbin terakkiyat-ı medeniyesinin bir kül halinde memleketimize süratle idhali ile kabildir.*” cevabını vermiştir.¹³⁶

Genel İtibariyle İhsan Bey’in konuşmaları İstiklal Mahkemeleri, askerlerin terfi, maaş hakları, giyimleri, istihbarat konuları üzerine olmuştur. Kendisi de İstiklal Mahkemesi Reisi olarak İngiliz casus Mustafa Sagirin, iç isyanları teşvik eden Damat Ferit Paşa ve çevresinin, Yunan’a sığınan Ethemin, Milli Mücadele aleyhindeki solcu kuruluşların (Yeşil Ordu ve Komünist Parti), Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa’nın hiyerarşiye uymaması¹³⁷ ve İsmet Paşa ile yaşanan gerginlik, Hintli Agah Han’ın Hilafetin yasal durumunu ve muhafazasını içeren ve Hilafeti öven mektubunun İsmet Paşanın eline geçmeden önce Hüseyin Cavit Bey’in Tanini ve daha sonrası İkdam ve Tasvi-i Efkar adlı gazetelerde yayınlanması üzerine açılan davalara bakmıştır.¹³⁸ Bu

¹³⁶ İlk yanıt 5 Eylül 1921’de Saruhan Mebusu Mahmut Celal (Bayar) Bey tarafından verilmiştir. Bkz: Cihangir Gündoğdu (Yayına Hazırlayan), *İlk Meclis Anketi* (Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 100, Ankara, 2004.s.6/99.(

¹³⁷ Nutuk, 450-451.; Ali İhsan Sabis’in savunması için bkz: Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, C.3, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990, s.340-385.; Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemeleri*, s.136-137.; Turgut Özakman, *Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999, s.80-102.

¹³⁸ İlgili davalar için bkz: Kılıç Ali, *Kılıç Ali’nin Anıları*, s.247.; Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemeleri*, s.102-103.; Aybars, *a.g.e.*, s. 83-108.; Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*,

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

bağlamda Milli Mücadelenin seyri açısından önem arz eden olaylara tanık olmuş ve çalışmada bir devrin akışı yaşadıkları olaylar üzerinden ele alınmıştır.

Mustafa Faik (Öztrak) Bey

Mustafa Kemal Paşa tarafından Cebelibereket mebusu olarak aday gösterilmiş 13 Eylül 1920’de Meclis’e katılmış ve adaylığı 19 Eylül’de onaylanmıştı.¹³⁹ 1882’de Tekirdağ’ın Malkara ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Bidayet Mahkemesi Başkatibi Ali Rıza Efendi ve annesi Naime Hanımdır. İlk ve Orta öğrenimini Makara İptidai ve Makara Rüştüyesinde tamamlamıştır. Edirne İdadisinde okuduktan sonra naklen Dersaadet İdadi Mülkiyesinde lise eğitimini tamamlamış ve 14 Temmuz 1906’da II. Abdülhamid’in istibdadının yoğun olduğu bir dönemde Mülkiye Mektebini iyi bir Fransızca lisanı ile tamamlamıştır. Kendi Tercüme-i Hal varakasinda mezun olduktan sonra “*Edirne Vilayeti maiyet memurluğuna tayin olunarak 3 Eylül 322 de vazifeye mübaşeret ve 3 Eylül 325 tarihinde müddeti nizamiyenin hitamina mebni vazifei mezkureden infikak ettim. Burada iken ilavei memuriyet olarak muhtelif muvazzaf ve fahri vezaifi deruhte eyledim. 12 Teşrinievvel 325 tarihinde 2500 kr. Maaşla Edirne Vilayeti İstilaat Komisyonu azalığına tayin ve tarihi mezkurede vazifeye mübaşeret ettim.*” demektedir. Bu görevini sürdürürken İttihat ve Terakki’nin gizli örgütüne¹⁴⁰ katılmıştır. 24 Temmuz 1910’dan 15 Kasım 1910’a kadar Çorlu Kaymakamlığı görevini vekâletten sürdürmüş ve 28 Kasım 1910 tarihinde görevine asaletten atanmıştır. Bu görevini 1912 Haziranına kadar devam ettirmiştir. 4 Temmuz 1912’de Keşan Kaymakamı olmuş ancak Balkan Savaşı sonrası Keşan elden gidince 20

Kitabevi, İstanbul, 2012, s.75.; Gazete davası için bkz: *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, C.1,(1923-1930), s.25.; *Resimli Gazete*, 15 Aralık 1923.; Okyar, a.g.e, s.349.; Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde*, s.82.; Sol kurumların davası için bkz: Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar*, s.248.; Tevetoğlu, a.g.e, s.232-233.; Mustafa Sagir için ise bkz: Sabahattin Özel, *Casustur Casus*, Derlem Yayınları, 2009.; İlhami Hakkı, “Atatürk’ün Şüphelendiği Casus,” *Milliyet*, 27 Mayıs 1990.; Samih Nafiz Tansu, “Mustafa Sagiri Tanıyan: Mustafa Kemal”, *Cumhuriyet*, 29-30 Haziran 1956.; “Profesör Hikmet İnkılap dersinde dün Londra konferansı ve Mustafa Sagirin idamını anlattı”. *Cumhuriyet*, 22 Mart 1934.; *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1982.; Arıkoğlu, a.g.e, s.175-176/230.

¹³⁹ *TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği*, Sicil no: 89.; *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920), s.252-253.; Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet*, s.94.; *TBMM Zabut Ceridesi*, C.4,D.I, 19 Eylül 1920, s.190.

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1990.; Kazım Karabekir anılarında Faik Bey’in İttihat ve Terakki’nin sivil kanadında yer aldığını belirtmektedir. Bkz: Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, s.268.

Ekim’de buradan ayrılarak İstanbul’da Dâhiliye Nezaretine alınmıştır. Ekim 1912’den 30 Haziran 1913’e kadar Keşan Kaymakamı sıfatı devam etmiştir. Balkan Savaşı sonrası 19 Temmuz 1913’te eski görev yerine dönmüş ve bu görevini 26 Ağustos 1914’e kadar sürdürmüştür. 2 Eylül 1914’te Uzun Köprü Kaymakamlığına atanmış ve savaş koşullarında 25 Kasım 1917’e kadar bu görevini sürdürmüştür. 25 Kasım 1917’de Mutasarrıflığa yükseltilerek Nablus’a tayin edilmiştir. Faik Bey’in Mustafa Kemal Paşa ile tanışması bu sıralarda gerçekleşmiştir. Zira kendisi 7. Ordu Komutanlığı¹⁴¹ görevini yapmaktadır. Eylül 1918’e kadar görevini sürdürürken şehir İngilizlerin eline geçmiş ve Kars’a tayini çıksa da gitmemiştir. Aralık 1918’den 19 Haziran 1920’ye kadar Denizli Mutasarrıflığı görevini sürdürmüştür. Bu sırada İzmir’in işgal edildiği Reddi İlhak Cemiyeti tarafından kendisine bildirilince Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey, Askerlik Şubesi Başkanı Miralay Tevfik Bey ve şehrin bazı ileri gelenlerini mutasarrıflığa çağırarak işgal haberini vermiştir. Faik Bey, 57 nci Tümen Komutanı Albay Şefik Bey’e “*menderes sahilinde ve güzergahta küçük, yani birkaç yüz kişilik bir kuvvet bulundurarak oradan geçmek isteyen Yunan kuvvetine ne maksatla geldiğini sormak*” gerekirse kendilerine çete muamelesinde bulunarak karşı gelmek istediğini yolladığı telgrafta¹⁴² anlatmıştır. Denizli Heyet-i Milliyesinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Haziran 1919’da şehrin işgalinde Rumlar tarafından kurulan zafer taklarını yıkmadılar diye Sarayköy Kaymakamı Ferid Bey ve Jandarma Komutanı Faik Bey’i suçlamış ve savunmalarını almıştır. 13 Haziran’da da Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği bir telgrafta¹⁴³ durumu bildirerek görevden alınmalarını istemiştir. Menderes Savunma Hattının oluşumuna destek vermiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisine mebus seçilmiştir. Eylül 1919’da İstanbul’a gitmiş ve Hacı Şükrü Bey’e gönderdiği telgrafta¹⁴⁴ İstanbul’dan Denizli’ye kaçırabileceği harp levazımatı konusunda bilgi vermiştir. Demirci

¹⁴¹ Cemal Kemal, “Nablus Meydan Muharebesi’nde Mustafa Kemal”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü *Atatürk Yolu Dergisi* 51, Bahar 2013, s. 617-651.

¹⁴² Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK, Ankara, 1990, s.81-82.

¹⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Recep Kılıç, *Mili Mücadelede Denizli ve Denizli Olayı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2007.; Tahir Kodal, “Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa Ve Denizli İlişkileri,” *Bilgi*, Sayı, 3, Kış 2012, s. 241-249.; Ali Sarıkoyuncu, “Milli Mücadelede Din Adamları ve Atatürk”, C.15, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, , s.935-949.; Nuri Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.51

¹⁴⁴ Telgraf için bkz: Köstüklü, *a.g.e.*, s.146.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Efenin Aydın ve Havalisi Umumi Kuva-yı Milliye Reisi olmasını sağlamıştır. Denizli’de arkadaşlarını soyan kişilerin yakalanmasını Faik Bey’den istemiş aksi takdir de hükümet binasına girmemesi yönünde kendisini tehdit edince Faik Bey, durumu İçişleri Bakanlığına bildirmişti. Bunun üzerine 19 Mayıs 1920 tarihinde¹⁴⁵ Ankara’ya gelmiştir.

4 Haziran 1920’de Dâhiliye Vekâleti Sicil ve Memurin Müdürlüğüne daha sonra da 19 Ağustos’ta Teftiş Heyeti Umum Müdürlüğüne atanmıştır. 13 Eylül’de Meclis’e katılmıştır. Meclis İçişleri Komisyonunda çalışırken rahatsızlanmış 21 Nisan 1921’de Genel Kurulca verilen kararda izinli sayılmasına karar verilmişti. 2. dönemden 8. döneme kadar Tekirdağ milletvekili seçilerek yasama görevini 14 Mayıs 1950’ye kadar sürdürmüştü. Bu süre içerisinde 6. dönemde 1 Kasım 1939’da yapılan seçimde TBMM Başkanvekili olmuştu. 26 Ocak 1939- 7 Mayıs 1942 arası Dâhiliye Vekilliği, 7. Dönem CHP Meclis Grup Başkanvekilliği yapmıştır. Birleşmiş Milletler Bildirisine katılarak Almanya ve Japonya’ya savaş ilan edilmesini öneren milletvekilleri grubu içinde yer almıştır. Bakanlığı döneminde kaymakamlık kursunun açılmasını, memurların durumunun iyileştirilmesi, mülki idare amirlerinin bilgi ve görgülerinin artırılması için Batı ülkelerine gönderilmesini sağlamıştır. 30 Mayıs 1951’de Ankara’da vefat etmiştir. Yeşil Şeritli istiklal madalyası Millî Mücadeledeki fedakârlığından dolayı 19 Kasım 1925’te Kırmızı-Yeşil şeritli madalya ile değiştirilmiştir.¹⁴⁶

Mustafa Faik (Öztrak) Bey’in Meclis’teki Faaliyetleri

Faik Bey, 13 Eylül’de Meclis’e katılmış mesleki deneyimini hayat tecrübesiyle harmanlayarak Meclis’e aktarmıştır. Mülkiyeli olarak daha çok mülki konularda konuşma yapmıştır. İhsan Bey’e oranla Meclis’te daha az aktif olmuş 3 ü¹⁴⁷ gizli olmak üzere 18 defa söz hakkı almış ve 2 tkrir vermiştir.

¹⁴⁵ Bayram Bayraktar, “Millî Mücadele’de Denizli Olayı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, S.XXII, (Kasım 1991) s. 144-145.

¹⁴⁶ *BCA*, 030.10.0, Yer No: 75.498.7; *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920) s. 252-253.; *TBMM Albümü*, C.1, I. Yasama Dönemi (1919-2010), s.20.; *TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği*, Sicil no: 89.; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi* 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.29/139.; *TBMM Zabut Ceridesi*, D.1, C.10, 21 Nisan 1921, s.56-58; *TBMM Zabut Ceridesi*, D.1, C.10, 23 Nisan 1921s. 69.; *TBMM Zabut Ceridesi*, D.2, C.19, 19 Kasım 1925, s.148.; Nutuk, s.545.

¹⁴⁷ Gizli oturumun 1’i soru ve cevaptan oluşmaktadır.

Yaptığımız çalışmada kanun teklifi verdiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.¹⁴⁸ İç İşleri Komisyonun da görev almıştır. Mayıs 1921’de yapılan seçimlerde de Birinci Grup Üyesi listesinde yer almıştır. Birinci önergesi 27 Eylül 1922’de Yunanlıların Trakya’da yapmakta olduğu mezalim hakkında Hariciye Vekâletinin nazarı dikkatinin celbedilmesine dairdir. İslam ve Türk yurdu olan Trakya’da Yunanların yaptığı zulüm ve oradaki camilerin korunması gerektiğini tarihi olan bu camilerin bir daha yapılmasının imkânsız olduğu bunun için Hariciye Vekâletinin konuyla ilgilenmesi istenmiştir.¹⁴⁹ Diğer bir önergesi ise 9 Aralık 1922’de Garbi-Trakya’daki Yunan mezalimine dair ve Keşan’a iltica etmiş olan Bazı Garbi-Trakyalıların telgrafı¹⁵⁰ ile ilgilidir.

Meclis’te açık ve kapalı oturum olmak üzere çeşitli konularda söz hakkı almıştır. Meclis’teki ilk konuşması 4 Ekim 1920’de Baltalık Kanunu münasebetiyle olmuştur.¹⁵¹ 14 Ekim 1920’de Sorgun Nahiyesi Esbak Müdürü Halil Recai hakkındaki Arzuhal Encümeni mazbatasını münasebetiyle söz almıştır.¹⁵² 27 Ekim 1920’de Mazbatasının tasdiki hakkında bir karar itasına dair Mersin Mebusu Yusuf Ziya Beyin tavrı münasebetiyle söz almıştır. Harp dolayısıyla Adana’nın bazen merkez bazen ilçe olmasının yarattığı idari karışıklıklardan bahsetmiştir.¹⁵³ 30 Kasım 1920’de Giresun müstakil livası teşkiline dair kanun münasebetiyle söz almış ve Giresun’da bir liva teşkil edilmeye çalışıldığını ve merkezinin neresi olduğuna dair “merkezin daha ziyade mutavassıt bir noktada bulunması lâzımdır. Haritayı tetkik ettiğimiz bulunması lâzımdır. Haritayı tetkik ettiğimiz vakit görüyoruz ki, Giresun yeni yapılmak istenilen livanın hakikaten ortasında bulunuyor. Sonra Orduyu merkez yaptığımız zaman livanın merkezi, ihtiva ettiği arazinin bir kenarında kalıyor ki merkez uzaklığı dolayısıyla diğer tarafların inzibatının bozulmasına sebep

¹⁴⁸ Tablo 2’ye bakınız.

¹⁴⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.1, C.23, 27 Eylül 1922, s.189.

¹⁵⁰ “Ankara Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celile’sine Garbi-Trakya’dan kaçıp gelen dindaşlarımızdan alınan malûmatı mevzuikaya nazaran Yunanlıların; Anadolu’dan giden Rumları Garbi-Trakya’da Müslüman hanelerine cebren yerleştirerek on beş yaşından elli yaşına kadar erkeklerin cümlesini toplatıp semti meçhule sevk ve belki şehidettikleri ve kadınlarla çocuklara her türlü tecavüzatı şenia icra ettikleri tahakkuk ediyor. Garbi-Trakya’nın bedbaht Müslümanlarının mâruz kaldıkları mezalimi vahşiyaneyle nihayet verdirecek tedabiri âcile ve müessirenin itihazını ehemmiyetle istirham ederim efendim. 18 Teşrinisani 1338 Keşan’da: Cebelibereket Mebusu Faik” bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.1, C.25, 9 Aralık 1922.

¹⁵¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.1, C.4, 4 Ekim 1920. s.524-525.

¹⁵² *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.1, C.5, 14 Ekim 1920. s.69.

¹⁵³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.1, C.5, 27 Ekim 1920. s.214.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

oluyor.” demiştir.¹⁵⁴ 14 Aralık 1920’de Ankara muallimlerinin grev ilân etmelerinden dolayı Maarif Vekâletinden vâkı olan istizaha mütaallik konusunda söz almıştır.¹⁵⁵ 6 Aralık’ta Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin, İsmail Suphi Beyin Teşkilâtı Esasiye lâyihası münasebetiyle söylediği nutkun ilânından sarfi nazar edilmesine dair tavrı münasebetiyle söz almıştır.¹⁵⁶ Aynı gün Kırşehir mebuslarının altıya balığ olmalarına mebni Bekir Ağa hakkında bir karar ittihazına dair Divanı Riyaset kararı münasebetiyle söz almıştır.¹⁵⁷ 9 Aralık’ta İstiklâl Mahkemeleri Kanununa bir madde ilâvesine dair teklifi kanuni münasebetiyle söz almış ve “*Meclis başkanına Zekâi Beyden bir şey sual edeceğim efendim. Bu istiklâl mahkemesinde rüesayi memurini mülkiyeye müteallik ütün ceraimе bakılacak mı, yoksa bunlardan kuvayi maddiye ve mâneviyei memleketi tenkis edecek olanları mı rüyet edilecek? Bunu anlamadım.*” demiştir.¹⁵⁸ Aday gösterme yöntemine ilk ciddi tepki Adliye Vekili Celalettin Arif Bey’in izinli olarak Ankara’da bulunduğu sırada gerçekleşen seçimde olmuştur. Mustafa Kemal Paşa vekilin Ankara’da uzun süre kalmasının sıkıntılarında bahsederek vekilliğin bir başka Heyet-i Vekile üyesince yürütülmesinin artık mümkün olmadığını Karesi mebusu Mehmet Vehbi (Bolak), Adana mebusu Zekai (Apaydın) ya da İzmir mebusu Mahmut Esat (Bozkurt) Beylerden birinin Adliye Vekalet vekili seçilmesini istemiştir. 16 Aralık 1920’de aday listesi değişerek listeye Cebelibereket mebusu Faik Bey de eklenmiştir. Muhalifler Celalettin Arif Bey’in 10 gün içinde Ankara’dan döneceğini belirterek seçimlerin yapılmasını istememiştir. 16 Aralık’ta Celâleddin Arif Bey’in yerine Adliye Vekâletine bir vekil intihabına dair söz almış ve adaylar listede adının olduğunu ancak hasta olduğu için başkasına oy verilmesini istemiştir.¹⁵⁹ Yine aynı tarihte Maarif Vekili Dr. Rıza Nur’un uzun süre Ankara dışında kalması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Antalya Mebusu Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Adana mebusu Zekai (Apaydın), Karesi mebusu Mehmet Vehbi (Bolak) , İzmir mebusları Yunus Nadi (Abalıoğlu) ve Mahmut Esat (Bozkurt) Beylerden birinin Maarif Vekilliğine seçilmesini istemiştir.

¹⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.6, 30 Kasım 1920. s.214.

¹⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.6, 4 Aralık 1920., s.204.

¹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.6, 6 Aralık 1920., s.227.

¹⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.6, 6 Aralık 1920., s.230.

¹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.6, 9 Aralık 1920., s.274..

¹⁵⁹ Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet*, s.304.; TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.6, 16 Aralık 1920., s.394.

Çoğunluğu sağlamak için geçersiz oyların biri Hamdullah Suphi'ye verilince tartışma çıkmıştır. Faik Bey, Maarif Vekâletine intihab edilen Hamdullah Subhi Bey hakkındaki reylerle dair söz alarak usulün doğru olduğu yönünde beyanatta bulunmuştur.¹⁶⁰ Adana Vilâyetinin yeniden tesisine dair kanun münasebetiyle söz alarak “*Müsaade buyurur musunuz? Meseleyi izah edeyim efendim. Heyeti Vekileden iki teklif vardır. Bunlar Encümeninde birleşti. Dâhiliye vekili de bulundu ve müzakere ettik. Bu iki teklifi telif etmek üzere istediler. Encümen de kendilerine tevdiini tensip etti. Şimdi Encümen de onu Heyeti celileye arz ediyor. Heyeti celile kabul buyurursa Dâhiliye vekâletine gitsin, orada tekrar tetkik edip getirsinler. Meselenin esası budur*” demiştir.¹⁶¹ Aynı gün İzmir Mebusluğuna intihap edilmiş olan Fuad Bey'in mazbatasını münasebetiyle söz almıştır. Fuat Bey'in seçiminin meşru olduğunu ve mazbatasının onaylanması gerektiğini anlatmıştır.¹⁶² Faik Bey rahatsızlığı nedeniyle uzun süre tahminimizce Meclis konuşmalarında yer almamıştır. 9 Nisan 1923'de Hesap Memuru Ahmed Muhtar Efendinin affına dair istidasına mütaallik Adliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle söz almış ve cepheden firar etmedilerse aflarının söz konusu olmasını dile getirerek “*bizim ahkâmı hukukimeyiz ve bilhassa ahkâmıcezaiyemizde pek kıymetli olan bir hadisi şerifi hatırlatacağım. «Udrüil hudûde bişşübehat» demiştir.*¹⁶³ Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri rüesa ve âzasiyle Kuv-ayı Milliye kumandanlarının mütareke tarihinden 16 Ağustos 1336 tarihine kadar vatanın müdafaası yolunda işledikleri cürümlerin aflarına dair kanun lâyihasını münasebetiyle söz almış ve “*Efendim müsaade buyurur musunuz? Bir سوالim vardır. Harekâtı Milliye esnasında temini muvaffakiyet için irtikâbedilen bâzı efal – ki kanun nazarında cürümdür – Kuvayı Milliye kumandanları ve kıtaat kumandanları veya efradı tarafından yapılmışsa affa mazhar olacak da bu sıfatı haiz olmıyan memurini mülkiye ile belediye rüesası gibi ahalinin ileri gelenleri tarafından yapılmış ise hakkında takibat yapılacak mı? Bir diğer cihet daha vardır. Bazı yerlerde memurin ve kumandanlar bu işe girişmeye cesaret edemiyerek halk arasından çıkan bazı erbabi hamiyet ortaya atılarak, bu işlere içtisar ederek üzerlerine almışlardır ve bu zatlar da bu işte muvaffakiyeti temin için yine bizim kanunlarda mevcut olan ve cürüm addedilen ef'ali mecburen işlemişlerdir. Memleketin müdafaasını temin için*

¹⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.6, 16 Aralık 1920., s.393.; Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, s.303-304.

¹⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.6, 23 Aralık 1920., s.515.

¹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.6, 23 Aralık 1920., s.504.

¹⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.29, 9 Nisan 1923, s.18.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

*bunlarda bir irtibat yoktu. Şu hâlde yapacağımız bu kanuna nazaran onlar hakkında takibatı kanuniyeye devam edilebilmesi lâzımgelirdi. Yarın herhangi fena bir memur bunlar hakkında kalkar, takibata girer. Halbuki bu adamlar memleketin en düşkün zamanında imdadına koşmuşlardır. Memleketi yaşattıklarından dolayı bunların ceza görmeleri Meclisi Âlinin ve milletin arzusu ile kabili telif değildir. Onların da kanuna ilâvesini rica ediyorum.”*¹⁶⁴ diyerek sözlerini sonlandırmıştır.

Kapalı oturumda ise 18 Eylül 1920’de Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların ıskatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile, Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında söz almış ve seçilmiş iki kişinin meclise katılıp katılamam hususuna açıklık getirmiştir.¹⁶⁵ 5 Şubat 1921’de Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyet-i Vekile Tezkeresi üzerine söz almış ve Birinci Meclis’in birinci döneminin en uzun konuşmasını yapmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi İhsan Bey’de aynı konuşma için 31 Ocak’ta söz almış ancak Faik Bey kadar uzun konuşmamıştır. Meclis’te şunları söylemiştir: “*Mevzuu müzakere olan mesele Londra konferansına iştirak etmek veya etmemek ve sureti iştirak meselesidir. Geçen gün Hariciye Vekili muhteremimizin açıkça beyan ettiği bu kongreden maddî ve fiilî olarak bir şey beklemek doğru değildir. Avrupa’nın bizim amal ve metalibi muhikkai milliyemizi kabul ve teslim edeceklerine inanmak biraz vekayi ve hadisatı doğru görmemek demektir. Dün bir refiki muhteremimizin de söylediği gibi. Henüz silâhlarımız Avrupaya metalibi meşruamızı ka bul ettirecek kadar izharı kuvvet etmemiştir. İnşallah yakında o kuvveti de gösterecek olursak me talibi muhikkamızın tamamıyla kabul edileceğinden emin olarak girebiliriz. Bu hakikate rağmen, bendeniz, bilvasıta çağrıldığımız konferansa iştirak etmek taraf tarıyım. iştirak ve ademi iştirak kendilerine mahsus fevaid ve mazarratları vardır. Bunları mütekabilen muhakeme edecek olursak, bendeniz zannediyorum ki, iştirakin faidesi daha çok, mazarratı daha azdır. Düşmanlarımız bizim hakkımızı teslim etmemeye azmetmiş olmakla beraber, bizi konferansa davette. bir hilekârlık ediyorlar. Eğer biz her ne suretle olursa olsun konferansa gitmemek tarafını iltizam edecek olursak diyecekler ki, Ankara’da teşekkül eden Büyük Millet Meclisi*

¹⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.29, 16 Nisan 1923, s.232.

¹⁶⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, D.1, 18 Eylül 1920, s.129.

harp ve cidalin devamında menfaattardır. Sulh yapmak istemiyor ve binaenaleyh çağırduğumuz halde bile gelmiyor. Bunu harice ve dâhile karşı ellerindeki pek geniş vesaiti melune ile ilân edecekler ve belki vaziyeti bizim aleyhimize olarak daha ziyade işkâl ve iğlak edeceklerdir. Bunu dedirtmemek ve bu zarara olsun meydan vermemek için konferansa iştiraki kabul etmek bendenizce faydalıdır. Konferansa iştiraki kabul ettikten sonra elbette bugün Türkiye'yi temsil etmek üzere münhasıran buradan bir heyeti murahhasa gitmesini tercih ederim. Buna imkân olsa elbette bu en iyi bir şekil ve en iyi bir şıktır. Fakat bunu yaptırmamak için de bizi İstanbul ile beraber ve o vasıta ile davet ediyorlar ve görünüşe nazaran ancak o suretle kabul edecekler, İstanbul ile beraber gitmekte bazı arzu edilmeyecek mahzurlar mevcut olmakla beraber, daha ağır olan diğer mazarratı defetmek bendenizce ehveni serdir. Yalnız İstanbul'a karşı bir tecrübe daha ... Memleket hesabına muahede ve mukavele akdi münhasıran bu Meclisin hakkı ve bu milletin hakkı olduğundan bizim ne gibi şerait ile Düveli Mutelife ile akdi itilaf ve sulh edebileceğimizi tespit ve takrir ederek İstanbul'daki heyete teklif ederiz. Bizim şartlarımız bunlardır. Bu şeraiti esasiyeyi siz de kabul ettiğiniz takdirde murahhaslarımız sizinkilerle beraber gidebilirler. Fakat fülen bir vaziyet vardır. İstanbul eczayı memleketim izdendir. Biz terketmiyoruz. Sonra füzulen mevcut ve bugün hareket eden bir heyet vardır. Düveli mutelife tarafından muhatap olan dahi o heyettir. Eğer biz kendi kendimizi davet ettirebilecek isek, evvelce arz ettiğim gibi, elbette bu müraccahtır, bizi davet etsinler ve memleket hesabına yalnız biz bulunalım. Imkân yok ise, bu vesile ile de aleyhimize bir takım propaganda yapmaya meydan vermemek için, bendeniz onların tayin edecekleri murahhasları beraber alarak konferansa iştirak etmeyi tercih ediyorum. Murahhaslar meselesine gelince, bunun bittabi Meclis âzası meyanından tefriki elbette hepimizin müttefikan arzu ettiği meseledir. Murahhaslara terfik edilecek müşavirler meselesinde Hükümeti serbest bırakmak elbette daha muvafık olur. Belki de gönderecekleri murahhasları da bilistişare lâzım olan müşavirleri tayin ve izam ederler.”¹⁶⁶

5 Şubat 1922'de Cebelibereket Mebusu Faik Bey, Yunanlıların Meriç sahilindeki tahşidatına ve jandarmalarımıza vaki tecavüzat hakkında Düveli Mutelifeye verilen notaya cevap gelip gelmediğine dair bir soru yöneltmiştir. Sivas Mebusu Hüseyin Rauf Bey (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) yazılan notaya 30 Ocak 1923'te cevap geldiğini belirtmiştir.

¹⁶⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, D.1, 5 Şubat 1920, s.389-390.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

17 Ocak’ta verilen notada Mudanya Mütarekesinin ihlal edildiği Fransız, Büyük Britanya ve İtalya fevkalade komiserlerine bildirilmiştir. Atina’daki Fransız emiri Yunan hükümetinin hiçbir tecavüzkâr niyetinin olmadığını olay yerinde inceleme yapmak üzere Atina’daki Fransız ataşemiliteri üç müttefik devletten söz almıştır. Trakya Jandarmasını takviye etmek üzere Bandırma’dan Tekirdağ’a asker ve at naklolmuştur. Devamında şunları söylemiştir: “*Mudanya mukavelenamesi ahkâmına riayet edilmesi hakkındaki telinatı katiyesini ahizle kesbi şeref eylerim. Zatiâlilerinin notasında Mudanya Mukavelenamesiyle gayri kabili telif olan Yunan askerlerinin Karaağaç’da sakın bulduklarını müşahede ettiğim cihetle Karaağacın Yunan askerinden tahliyesi suretiyle işbu... Hakkında zatiâlilerinin lütfen beni temin etmenize intizar ediyorum. Mudanya mukavelenamesiyle musarrah olan kadroların adetçe tezyit olunmadığı hakkında zatınızı temine şitap ederim. Zatiâlinizin takriri Tekfurdağı’na... bu keyfiye: Trakya Jandarma Teşkilâtının süvari kısmını da ihtiva etmesi ile de kabili izahtır. Ahali mahalliyenin mehmaemken ihtiyacına tekabül etmek üzere Trakya’ya mahdut adette vesaiti nakliye ve at nakli hususunda dahi, keyfiyeti jandarma kadrolarının tezyidi gibi telâkki buyurmanızı rica ederim...*”¹⁶⁷

1921’de Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak çalışan Necmettin Sahir (Sılan) Bey’in Silan’ın, “*kazanılacak olan milli istiklâl mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakkıftır*” sorusuna Faik Bey, Büyük Taarruzdan hemen önce yani 1 Ağustos 1922 de, “*İlme hürmet, adle mutabaat etmeye mütevakkıftır.*” cevabını vermiştir.¹⁶⁸

Faik Bey, Meclis’te genel olarak Adana, Giresun gibi vilayet teşkilatlanmaları, herhangi bir konuda yapılan işlemlerin hukuka uygunluğu konularında söz alarak kendi mesleğine yönelik söz talep ederek bir Mülkiyeli olarak deneyimlerini uygulamaya koymuştur. Ayrıca dikkat çeken bir husus kendi memleketine yönelik yani Tekirdağ yöresine dair söz alıp soru önergesi vermesi olmuştur.

Rasim Celalettin (Öztekin) Bey

1874 (1290)’te Yugoslavya sınırları içinde kalan Debre-i Bala-Konacık kentinde doğmuştur. Babası Halil Fazıl annesi ise Azize Hanımdır.

¹⁶⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, D.1, 5 Şubat 1922, s.1276-1277.

¹⁶⁸ İlk Meclis Anketi, s.100.

İlköğrenimini Manastır Rüştiyesi ve orta öğrenimini Manastır Askeri İdadisinde tamamladıktan sonra 13 Mart 1895'te Mühendishane-i Berr-i Hümayün (Topçu Harbiyesi)' e girmiştir. 13 Mart 1895'te Topçu Üsteğmen rütbesiyle mezun olduktan sonra 3.ordunun emrine verilmiştir. Tercüme-i Hal Kâğıdında “*altı ay kadar tarihi mezkurede 3. Ordunun merkezi olan Manastır'da açıkta istihdam oldum. Bade İşkodra Kalesi mülazimi evvelliğine tayin oldum. İki sene kadar İşkodra da kaldıktan sonra Manastır'a naklettim.*” demektedir. Manastır'da 3. Ordu Erkan- Harbiye'sinin ikinci şubesinde çalışmıştır. 13 Mayıs 1900 yüzbaşılığa terfi edilerek Selanik'te bulunan 3. Topçu Fırkası Harp yaveri oldu. Selanik yıllarında İttihat ve Terakki'nin Selanik'te teşkilatlanmasına katkı sağlamıştır. Mustafa Kemal'in orduyu gençleştirmek, ilim ve sanat aşkını aşılıp kendi düşüncelerini yaymak için kurduğu gizli cemiyette yer almıştır. 31 Mart Vakasından sonra 27 Nisan 1909'da tahtan indirilen ve Selanik'e Alatinî Köşküne yerleşen¹⁶⁹ II. Abdülhamid'in muhafızlığına 1 Haziran 1909'da Ali Fethi Okyar'ın yerine İttihat ve Terakki tarafından tayin edilmiştir. Bu görevini Abdülhamid ölene kadar Başmuhafız komutanı olarak sürdürecektir. II. Abdülhamit kendisi için “*Rasim Beyi severim. Bazen papadan ziyade papa, kraldan ziyade kral taraftarı olur.*” demiş ve hatıra defterine “*sert bir askerdi ama terbiyeli*” idi diye not düşmüştür. 19 Ekim 1912'de Binbaşılığa terfi ederek 6 ncı Kolordu Nakliye Alayına 2 nci Tabur Komutanı olarak görevlendirilmiştir. 23 Ocak 1913'de Balkan Savaşı nedeniyle Selanik elden gidince 2 Kasım 1912'de İstanbul'daki Beylerbeyi Sarayı'na getirilen Abdülhamid'in muhafazasına tayin edilmiştir. Bu görevi 10 Şubat 1918'de Abdülhamid'in ölümüne kadar sürmüştü. Beylerbeyi Saray Muhafız Kıtası, Jandarma Genel Komutanlığı emrine verilmesi dolayısıyla 13 Nisan 1914'te Jandarma sınıfına kesin nakli yapılmıştı. 1 Mart 1914'te Yarbaylığa 4 yıl sonra

¹⁶⁹ Üçüncü Kolordu Komutanlığına çekilen telgrafta II. Abdülhamit'in Selanik'te ömrünün sonuna kadar kalacağı belirtilip Rasim Bey ve arkadaşları tarafından şöyle bir not düşülmüştür: “Sabık Hakân Abdülhamid Han hazretlerinin hayat-ı hümayûnlarının Ordunun garanti ve kefâletinde olarak teminat altına alınmış olduğuna ve müşarûnileyhin ömrünün sonuna dek Selânîk'de bırakılıp İstanbul'a nakledilmeyeceğine dair Birinci ve İkinci Ordu Müfettişi ve İstanbul Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa hazretlerinden gelen, sureti yukarıda yazılı telgrafta belirtilen teminatı pekiştirerek sunarız. 22. Cemaziyelâhir, sene 1327 ve 28 Haziran, 1325 Erkânı Harbiye Reisi Mirliya Hakan-ı müşarûnileyhin Muhafaza memuru Üçüncü Ordu Hümayûn Kumandanı Kolağası Rasim Celâleddin bin Fazlı Ferik Mehmet Hadi Erkânı Harbiye Birinci Şube Müdürü Kaymakam İsmail Halil Recai Manastır.” Bkz: İsmet Bozdağ, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Pınar Yayınları, İstanbul, s.192-193.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

da Albaylığa yükseltmişti. Birinci Dünya Savaşı sonu ve Abdülhamid’in ölümünden 5 ay sonra küçük oğlu Mehmet Abid Efendiye vasi tayin edilmişti. 20 Temmuz 1919’da İstanbul Jandarma Alay Komutanlığı kadrosuna misafir olarak alınmıştır. Emekliliğe ayrılışını Tercüme-i Hal kâğıdında şöyle anlatmaktadır : “ *Mondros Mütarekesinden sonra ve 335 senesi içinde İstanbul Hükümeti’nin kahrına uğrayarak ortada hiçbir sebep kanuni yok iken tekaüde sevk oldum.*” BMM’nin açılmasından hemen sonra yani Mayıs 1920’de Milli Mücadeleye katılmak üzere Anadolu’ya geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzere 10 Ağustos 1920’de Cebelibereket mebusu olarak Meclis’e katılmıştır. Mecliste Milli Savunma ve Bayındırlık komisyonlarında çalışmış ve ikinci toplantı yılında Bayındırlık Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. II nci dönemde Ertuğrul (Bilecik)’dan milletvekili seçilmiş ve III üncü dönemde Bilecik ve IV üncü dönemde de Kütahya’dan milletvekili seçilerek TBMM’de görev almıştır. Mustafa Kemal Paşanın isteği üzerine sevdiği bir silah arkadaşı olarak Fethi Okyar’ın kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkasında yer almış ve daha sonra partinin feshedilmesi görüşü ile parti kapanınca Cumhuriyet Halk Fırkasına dönmüştür. 12 Aralık 1933’te Böbrek rahatsızlığı nedeniyle tedavi olduğu Taksim’de Sıraselve’deki İstanbul Alman Hastanesinde vefat etmiştir. Erenköy’deki Sahraicedidteki aile kabristanına defnedilmiştir. Evli olup 6 çocuk babasıdır.¹⁷⁰

Rasim Celalettin (Öztekin) Bey’in Meclis’teki Faaliyetleri

Rasim Bey, 10 Ağustos’ta Meclis’e katılmış ve Birinci Grup listesinde yer almıştır. Milli Savunma ve Bayındırlık Komisyonu’nda çalışmıştır. II. toplantı yılında Bayındırlık Komisyonu ve Nafia Encümeni Başkanlığını yapmıştır.¹⁷¹ 46 yaşında olan Rasim Bey, İhsan (45) ve Faik (38) Bey’den

¹⁷⁰ *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920) s. 254-255.; *TBMM Albümü*, C.1, I. Yasama Dönemi (1919-2010), s.20; *TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği*, Sicil no: 90.; Metin Hülagü, *Sultan II.Abdülhamid’in Sürgün Günleri Hususi Doktoru Atif Hüseyin Bey’in Hatıratı*, Pan Yayıncılık 2003,s. 255. ; Bozdağ, *a.g.e.*, s. 124; Karabekir, *İttihat ve Terakki*, s. 106.; Salih Bozok, *Atatürk Yaverini Anlatıyor*, Doğan Kitapevi, İstanbul, 2001, s.24-25.; Kılıç Ali, *Atatürk’ün Hususiyetleri*, Cumhuriyet Yayınları, 1998, s.38.; Okyar, *a.g.e.* s.526-527; Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar’ın Anıları*, İş Bankası, İstanbul, 2006, s. 71-72.; Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 62-66.; Cevdet Küçük, “II. Abdülhamid’in Beylerbeyi Günleri”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI*, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2010, s. 118-140.; *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1933.

¹⁷¹ *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920) s. 254-255; Genaya, *a.g.e.* s.15.

yaşça büyüktür. Rasim Bey 3'ü kapalı olmak üzere 8 defa söz hakkı alarak İhsan (60) ve Faik (18) Bey'den daha az konuşma yapmıştır. 1 defa takrir vererek İhsan (3) ve Faik (2) Bey'den daha az takrir vermiştir. İhsan Bey (3)'in dışında teklif veren olmamıştır. Neticede Cebelibereket mebusları arasından en az aktif olan kendisi olmuştur.¹⁷²

Rasim Bey, 7 Nisan 1921'de cepheden henüz gelen Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin ihtisasatını Meclise bildirmesine dair bir takrir vermiştir.¹⁷³ 10 Ocak 1921'de Anadolu'ya gelen zâbitan ve memurine verilen harcırahlar hakkında Maliye Vekilinden yapılan istizah münasebetiyle söz almış ve kısa bir cevapla Müsaadenizle beyefendi, zâbitana kürsü milletten mikrop demek tahkir değil midir? Sorarım demiştir.¹⁷⁴ 5 Şubat 1921'de Tedariki Vesaiti Nakliye Kanununun 20 ve 21.mevaddı muaddesi makamına kaim Kanun münasebetiyle söz alarak gidecek heyetin köylüye yük olmayacak şekilde harcırah verilmesini istemiştir.¹⁷⁵ 22 Şubat 1921'de 1335 senesi Dâhiliye Vekâleti bütçesi ve onunla müzakere edilen takrirler, teklifler, sual takrirleri münasebetiyle söz almıştır. TBMM'nin büyük bir inkılap yaptığını, bunu unutmamak gerektiğini ve mesut bir neticeye getirmek için meclisin gayret göstermesi gerektiğini anlatmıştır. Bu neticeye varmak için sınıf farkı olmaksızın en vatanperver ve en fedakâr kişilerin başa geçmesi gerekir. Vazifeyi yerine getirmek için müfettiş olacak kişilerin namuslu ve tarafsız olması lazımdır. Meclisteki en uzun konuşmalarından birini yapan Rasim Bey cümlelerine şu şekilde son vermiştir:¹⁷⁶ *“Bunun en büyük delili de bizzat Dâhiliye Vekili muhteremi Adnan Beydir. Kendileri doktor olduğu halde Dâhiliye Vekâleti makamında bulunuyorlar. Çünkü inkılâp bunu emrediyor. Kanaatime göre efendiler, belli başlı i şlerin başında bulunacak olanlar usulcu, havaleci, sünepe bir takım adamlar olmamalıdır. Milletın dertlerine çare bulacak, milletin yaralarını sarabilecek olanlar iş başına geçmelidir. Yoksa şu mülkiyeden yetişmiştir, filân jandarmadan yetişmiştir, bu askerdir, bunlar laftır efendiler. Ne yapıyoruz efendiler? Bugün burada bir valimiz var, ne oluyor? Bu valinin mevcudiyeti var mıdır rica ederim? Pekâlâ bu adam, bendenizin yaptığım tahkikata göre, jandarma zâbitidir. Demek ki jandarma veyahut şuradan buradan iş başına geçirmekle olmaz, iş yapacak adamlar aramalıyız.*

¹⁷² Tablo 2'ye bakınız.

¹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.9, 7 Nisan 1921, s.380.

¹⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.7., 10 Ocak 1921, s.246.

¹⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.7., 5 Şubat 1921, s.98.

¹⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.7., 22 Şubat 1921, s.376.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ve anı i ş başına geçirmeliyiz efendiler. Hülasa görülecek mühim işlerimiz vardır ve sonra kahredilecek çok büyük düşmanlarımız vardır. Buna göre kendimize çekidüzen vermeliyiz. Yalnız şahısları tatmin etmeği düşünmemeliyiz, milleti düşünmeliyiz, bizim düşüneceğimiz yegâne şey; milleti kurtarmaktır. Yoksa bir ferdi, bir şahsı, herhangi bir sünepeyi değildir efendiler. Onun için çok rica ederim iş başına geçireceğimiz adamlar çok kadir olmalı ve bilhassa çok faal olmalıdır; çok cüretkâr olmalıdır ve bendenizin Heyeti Celileden yapacağım istirham budur.”

25 Nisan 1921’de Ordu maaşatıyla seferberlik ve cephe zamlarının sureti tesviyesi hakkındaki Kanun münasebetiyle söz almıştır. Savaş halinde olan orduda hizmet ve vazifelerin birbirine bağlı olduğunu, geri hizmetler hakkıyla yerine getirilmezse cephe hizmetleri de hakkıyla görülmeyeceğini, cephedekilere zam verilip cephe gerisinde olanlara verilmezse bunun doğru olmayacağını, ordunun bütün mensuplarına eşit ölçüde davranılması gerektiği yönünde beyanatta bulunmuştur.¹⁷⁷ 4 Eylül 1922’de Rüşumat İdaresince müsadere edilen kaçak eşya hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle söz almış ve kaçak olarak getirilen malların hangileri olduğunun belirtilmesi, bunların hangilerine el konulduğunun Maliye Vekâletince tetkik edilerek bir dosya halinde Meclis’e getirilmesini istemiştir.¹⁷⁸ Gizli oturumda ise 21 Mart 1921’de Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkındaki tahrir üzerine söz almış ve “*Bendeniz bu davayı biraz karışık görüyorum. Heyeti İcraiye Reisi Paşa Hazretleri İngiliz parmağı yine Kafkasya’ya girmiştir ve tesirini göstermeye başlamıştır, dedi. Binaenaleyh o tesiratın neticesi olarak Azerbaycan Hükümeti Gürcistan’a hücum etmiştir ve Gürcistan ile Azerbaycan arasında ... Aynı zamanda Taşnak Hükümetinin elinde bulunan... Azerbaycan’la birlikte Gürcüstan’a hücum etmişler. (Yok yok sadaları) Şimdi bendeniz anlamıyorum Gürcistan İngilizlerin bazıçesidir.”* demiştir.¹⁷⁹ Kütahya- Eskişehir Savaşı yenilgisinden sonra 30 Temmuz 1921’de Heyet-i Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir’in sukutundan sonra cephe yaptığı teftiş neticeleri hattında izahatı ve Meclisin Kayseri’ye nakli hakkında söz alarak Paşa Hazretleri, Yunan ordusu taarruz etmezden evvel Yunan Erkânı Harbiyesi ... meselâ aylarca temdit ettirirse bizim vaziyetimiz ne olacaktır?

¹⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.10., 22 Şubat 1921, s.111-112.

¹⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.22., 4 Eylül 1922, s.496.

¹⁷⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, D.1, C.3., 21 Mart 1921, s.451.

Erkânı Harbiye Umumiyyemizce bir malûmat alınabilmiş idi. Bu bir. Sonra, Yunan ordusu, bu muharebe neticesinin işgal ettiği mevakide hali hazır sükûneti aylarca temdit edecek olursa Yunan ordusu halen ne olacak? Yani biz sükût mu edeceğiz bu iki. Sonra Paşa Hazretleri, bu taarruz başlamazdan evvel veya başladıktan sonra istihbarat mükemmelen yapılabilmekte midir? sorulduğunda genel bir bilgi istemiştir.¹⁸⁰ Mudanya Mütarekesi öncesinde 31 Temmuz 1922'de Cebelibereket Mebusu Rasim Bey ve Rûfekasının, İngiliz Generali Tavsent'in Ankara'yı ziyaretinin manayı siyasisi hakkında soru sormuş ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf (Orbay) Bey cevap vermiştir. Rauf Bey ziyaretin resmi bir anlamı olmadığını ve Tavsent'in Kut-ül Amarede esir düştüğünü İngilizlerle arabuluculuk yaparak Dünya Savaşının sona erdirilmesinde hizmeti olduğunu, müstakil muhafazakarlar adlı siyasi partinin mensubu olduğunu, Paris temsilcisi Ferit Bey'e Türk ordusunda gönüllü olarak hizmet etmek istediğini, sulh hakkında Türkiye'nin düşüncelerinin ne olduğunu bilmek isteyen biri olduğunu ifade ettikten sonra kendisinin yapılacak sulh için koşullarının ne olduğunu söyleyince kendisine *“bize notada gösterilen hudut, Boğazların bir kısmı bizce milliyet ve mukaddesat itibariyle ayrılması katiyen caiz olmıyan Edirne'yi hariçte bırakıyor. Böyle olmakla beraber sulh müzakeresine davette bizi kayt altına alıyor. Bu suretle peşinen bir çok fedakârlığı talebediyor. Bunun muvafık görülmemesinin bir sebebi de mevaddı mahsusa vardı, bu mevaddı mahsusanın ne olacağı anlaşılamadığı için bunların ne demek olduğunu anlamak ve sulh müzakeresine başlamak için ist'işari bir mükâleme istedik. Yoksa hiçbir zaman ret manasını mutazarımm değildir» Evet dedi, ret manasını mutazarımm değildir.”* demiştir. Rauf Bey, Tavsent'in İngiltere Hükümeti'ne çektiği telgrafta Yunanlıların Anadolu'yu terk etmeleri halinde seri bir şekilde antlaşma yapılacağını ve İngilizlerin savaştan usanmış olduğunu kendisine naklettiği şekilde Meclis'e aktarmıştır. Bu telgrafın olumlu neticeler sağlayacağını ümit ettiğini de belirtmiştir.¹⁸¹

Rasim Bey, İhsan ve Faik Bey'e nazaran Necmettin Sahir (Sılan) Bey'in Kütahya-Eskişehir yenilgisi sonrası *“kazanılacak olan milli istiklâl mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakıftır ”*sorusuna 1 Mart 1922'de *“Dahil-i memlekette kanunu hakim kılmaya ve siyaset-i umumiye-i devlette fertleri değil, milleti mesut ve memleketi mamur etmek*

¹⁸⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, D.1, C.2, 30 Temmuz 1921. s.121.

¹⁸¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, D.1, C.3, 31 Temmuz 1922, s.641-642.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

gayesinin takibine ve milletimize hakaik-i diniyemizle kabil-i telif asrı bir terbiye vermeye mütevakkıftır.” diyerek en erken cevabı vermiştir.¹⁸²

SONUÇ YERİNE

İstanbul’un işgali ve Meclis-i Mebusan’ın kapatılmasından sonra 1919 seçimleriyle seçilmiş mebuslarla 19 Mart 1920’deki seçim bildirisiyle yapılan seçim sonucunda olağanüstü yetkilere sahip Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Ülkenin dört bir tarafında işgaller olduğu için bazı yerlerde seçim yapılmış bazı yerlerde ise yapılamamıştır. Seçimin yapılamadığı yerlerden biri de Cebelibereket idi. Burada Mustafa Kemal Paşa’nın yakın arkadaşları olan ve Milli Mücadeleye fayda göstereceğine inandığı İhsan, Faik ve Rasim Bey’ler Mustafa Kemal tarafından aday gösterilmiştir. İhsan Bey’in Mustafa Kemal Paşa ile tanışıklığı Edirne’de İttihat ve Terakki’nin Şubesini kurduğu zamanlara denk gelmektedir. Kedisi 31 Mart Vakasının bastırılma harekâtında yer almış Balkan Savaşlarında büyük cesaret göstermiş Dünya Savaş’ında Batı ve Doğu Cephesi’nde savaşarak büyük faydalar sağlamıştır. Mondros Mütarekesi’nden sonra Edirne’de milli teşkilatların oluşumuna öncülük etmiştir. Karakol Cemiyeti ve Mim Mim Grubunda yer alarak Anadolu’ya silah kaçırılmasında önemli roller üstlenmiştir. Bu hizmetleri sayesinde 10 Ağustos’ta Meclis’e katılmıştır. İhsan Bey’in konuşmaları, takrir ve teklifleri incelendiğinde Cebelibereket mebusları arasında en aktif olan mebus olduğu tespit edilmiştir. Ankara İstiklal Mahkemesi Reisi ve bir asker olarak hayat ve mesleki tecrübelerini harmanlamış ve bu tecrübe Meclis’e yansımıştır. Konuşmaları çeşitli alanda olmak üzere ağırlığını İstiklal Mahkemeleri ve askeri konular oluşturmaktadır. Faik Bey ise Mülkiye mezunu olarak Denizli Mutasarrıfı iken Yunan işgaline karşı gelmiş ve bu doğrultuda çalışmıştır. O da İhsan Bey gibi kendi mesleği ile ilgili konularda söz hakkı almış ve soru önergesi vermiştir. İhsan Bey’den sonra en aktif mebus olduğunu söyleyebiliriz. Daha çok idari yapılanmalarla ilgili söz almış ve Tekirdağ’ın düşman işgalinde ne durumda olduğunu bilmek istemiştir. Meclis’e en son katılan mebustur. II. Abdülhamit’in korumalığını yapan Topçu Albayı Rasim Bey ise Mebusların en yaşlı üyesidir. Diğer üyelere göre Meclis içinde en az aktif olanı olduğu saptanmıştır. Ağırlıklı olarak askeri konularda görüş bildirdiği tespit edilmiştir. Ancak kurtuluş sağlandığı takdir de bunun payidar olmasını neye bağlı olduğu sorusuna en

¹⁸² *İlk Meclis Anketi*, s. 101. Ayrıca Tablo-3’e bakınız.

erken ve en uzun cevap vermesi Milli Mücadeleye olan inancını göstermektedir. Çalışmada genel olarak yerelde adı geçen mebusların çeşitli konularda konuştuğu anlaşılmakta ancak işgal altında olan ve kurtuluşa erişen Cebelibereket'e yönelik herhangi bir konuşma yapmamaları dikkat çekmektedir. Her üç mebus Birinci Grup'ta yer alarak Mustafa Kemal Paşa'ya destek olmuşlardır.

KAYNAKÇA

1.Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 31.173.9

BCA, 030.10.0, Yer No: 75.498.7

TBMM Arşivi

Taha Toros Arşivi

2.Resmi Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, D.4, C.1, 28 Şubat 1336 (1920)

Parlamento Tarihi, D.1, C.3 (1919-1920).

TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği, Sicil no: 89.

TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği, Sicil no: 90.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.3, D.1,1920.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, D.1,1920.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.5, D.1, 1920.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.6, D.1, 1920.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.7, D.1, 1920

TBMM Zabıt Ceridesi, C.7, D.1, 1921.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.8, D.1, 1921.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.9, D.1, 1921.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.12, D.1, 1921.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.10, D.1, 1921.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.16, D.1, 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.19, D.1, 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.20, D.1, 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.22, D.1, 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.23, D.1, 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.24, D.1, 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.25, D.1, 1922.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

- TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, D.1, 1922.*
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 26, D.1, 1922.
TBMM Zabıt Ceridesi, C.19, D.2, 1925.
TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, D.3, 1927.
TBMM Zabıt Ceridesi, C.2, D.3, 1928.
TBMM Zabıt Ceridesi, C.25, D.1, 1922.
TBMM Zabıt Ceridesi, C.29, D.1,1923.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.87, D.1, 1920
TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, D.1, 1920.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.2, D.1, 1921.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.3, D.1, 1922.
TC Resmi Gazete, Kanun No: 2197, Sayısı: 2411.

3. Süreli Yayınlar

a. Gazeteler

Cumhuriyet
Milliyet
Resimli Gazete

b. Dergiler

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Atatürk Araştırma Merkezi
Atatürk Yolu
Belleten
Bilgi
Görüş
İslam Araştırmaları
Popüler Tarih
Tarih Okulu
The Journal Of Academic Social Science Studies

4. Ansiklopediler

Cumhuriyet
İslam Ansiklopedisi
Türkler

5. Kitaplar

Adıvar, Halide Edip, *Türk’ün Ateşli İmtihanı*, Can Yayınları, 2017.

- Afşar, Erkan, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2013.
- Ağaoğlu, Samet, *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Ağaoğlu, Samet, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, İstanbul, 1972.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, (Haz.: Yusuf Halaçoğlu), Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.
- Akbıyık, Yaşar, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- Akın, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, (1920-1923), İstanbul, 2001.
- Akın, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Akşin, Sina, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1980.
- Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoymu, 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.
- Arıkoğlu, Damar, *Hatıralarım*, Adana, 2000.
- Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C.I, Remzi Kitapevi, 1966.
- Başoğlu, Kamil vd., *Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, Ankara, 2012.
- Bayar, Celal, *Bende Yazdım 4*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılap Tarihi*, C 3, Kısım I, TTK, Ankara, 1983.
- Bozdağ, İsmet, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Bozok, Salih, *Atatürk Yaverini Anlatıyor*, Doğan Kitapevi, İstanbul, 2001.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, Ankara, 2007.
- Çelik, Kemal, *Milli Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- Demirel, Ahmet, *İlk Meclis'in Vekilleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis’te Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Demirel, Ahmet, *Tek Partinin İktidarı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

Demirel, Ahmet, *İlk Meclisin Vekilleri*, İstanbul, 2017.

Dinamo, Hasan İzzettin, *Kutsal Barış Kutsal İsyân 4*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2010.

Efe, Ahmet, *Kuşçubaşı Eşref*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2007.

Ener, Kasım, *Çukurova Kurtuluş Savaşı’nda Adana Cephesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996.

Gündoğdu, Cihangir (Yayına Hazırlayan), *İlk Meclis Anketi* (Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 100, Ankara, 2004.

Güneş, İhsan, *Birinci Meclisin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İşbankası Yayınları, İstanbul, 2009.

Gürer, Turgut (Derleyen), *Atatürk’ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018.

Gürsoy, Yaşar, *Atatürk ve Can Yoldaşı Nuri Conker*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.

Hülagü, Metin, *Sultan II. Abdülhamid’in Sürgün Günleri Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey’in Hatıratı*, Pan Yayıncılık, 2003.

İlk Meclis Anketi (Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 100, Ankara, 2004.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, TTK, Ankara, 1986.

Karabekir, Kazım, *Bulgaristan Esareti ve Hatıralar-Notlar*, İstanbul, 2003.

Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimizde İttihat Terakki ve Enver Paşa*, YKY, İstanbul, 2015.

Karabekir, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Karaca, Emin, *Birinci Meclis’te Muhalifler*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2007.

- Karaca, Taha Niyazi, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004.
- Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Cumhuriyet Yayınları, 1998.
- Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, Cumhuriyet Yayınları, 1997.
- Kılıç Ali, *Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş bankası Yayınlar, İstanbul,2015.
- Kılıç, Hamza, *I. TBMM'de Cebelibereket (Osmaniye) Mebusları ve Siyasal Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.
- Kılıç, Recep, *Mili Mücadelede Denizli ve Denizli Olayı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2007.
- Kınross, Lord, *Atatürk*, Altın Kitapları Yayınevi, Ankara, 2007.
- Köstüklü, Nuri, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.
- Kural, Yuluğ Tekin , *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Kalite Matbaa, Ankara, 1976.
- Kutay, Cemal, *Çerkez Ethem Dosyası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1977.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi(1908-1918)*, AÜ, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 512, Ankara, 1982.
- Maman, Kamil, *Kara Defter*, Timaş Yayınları, İstanbul,2014.
- Mango, Andrew, *Atatürk*, Remzi Kitapevi, 2006.
- Nadi, Yunus, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Cumhuriyet Yayınları, 1998.
- Okyar, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.
- Okyar Osman, Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Fethi Okyar'ın Anıları*, İş Bankası, İstanbul, 2006.
- Olgun, Emel Oruç, *Ali Şükrü Bey Olayı*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni II*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.
- Osman Tufan Paşa, *Kurtuluş Savaşı Hatıraları*, Arma Yayınları, İstanbul, 1998.
- Özakman, Turgut, *Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Özalp, Kazım, *Atatürk'ten Anılar*, İş Bankası, Ankara, 1992.

I. Dönem TBMM'de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

- Özçelik, İsmail, *Milli Mücadelede Güney Cephesi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003.
- Özel, Sabahattin, *Casustur Casus*, Derlem Yayınları, 2009.
- Sabis, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım*, C.3, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990.
- Sabis, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993.
- Sansar, Fatih, *Fırkai İslahiye ve Osmaniye*, Osmaniye Valiliği, 2006.
- Sevim, Ali vd, *Atatürk'ün Talim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* C. I, MEB, İstanbul, 1991.
- Tansu, Samih Nafiz, *Teşkilat-ı Mahsusa*, Nokta Kitap, İstanbul, 2012.
- Tevetioğlu, Fethi, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, TTK, Ankara, 1988.
- Toker, Metin, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Cumhuriyet Yayınları, 1998.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.
- Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978.
- Turan, Şerafettin, *İsmet İnönü*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi* 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi II*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi C IV*, Ankara, 1966.
- Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.
- Ursavaş, Ali Saip, *Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu*, Nurettin Uycan Basımevi, İstanbul, 1988.
- Us, Asım, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, Kitabevi, İstanbul, 2012.
- Üstün, Faik, *Adana'nın İşgali ve Milli Mücadele*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1955.

- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis*, Cumhuriyet Yayınları, 1999.
- Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*, TTK, Ankara, 1994.
- Yaycıoğlu, Necat, *Osman Tufan Paşa*, Ekrem Matbaası, Adana, 2012.
- Yetkin, Çetin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997.

6. Makaleler

- “Profesör Hikmet İnkılap dersinde dün Londra konferansı ve Mustafa Sagirin idamını anlattı”. *Cumhuriyet*, 22 Mart 1934.
- Alkan, Mehmet O., “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş*, Mayıs 1999.
- Atabey, Figen, Uslu, Ramazan, “Atatürk ve Donanma”, 2. *Turgut Reis Ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)*, Bodrum, 2015.
- Bayraktar, Bayram, “Milli Mücadele’de Denizli Olayı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, S.XXII, (Kasım 1991).
- Bengi, Hilmi, “İstiklal Mahkemelerinde Yargılanan Gazeteciler”, *İstiklal Mahkemeleri Sempozyumu*, ATAM, Adıyaman, 10-11 Aralık 2015.
- Beyoğlu, Süleyman, “Topal Osman”, *İslam Ansiklopedisi*, C.41. 2012.
- Coşar, Ömer Sami, “Musa Dağı’nın Öteki Yüzü”, *Milliyet* 19 Haziran 1982.
- Çelik, Kemal, “Milli Mücadele’de Adana (Güney) Havalisi Komutanları,” *Milli Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.
- Efendioğlu, Ahmet Mehmet, Gürel, Cemal Necip, “Yavuz-Havuz Davası”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, Sayı XIX, 2014.
- Eyice, Ahmet, “Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesi Sırasında Maraş’ta Ermeni Mezalimi”, *Bellekten*, Cilt LXVII, Aralık 2003.
- Güneş, İhsan, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Seçimler (1919-1938)”, *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004.
- Hakkı, İlhami, “Atatürk’ün Şüphelendiği Casus,” *Milliyet*, 27 Mayıs 1990.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Cebel-i Bereket”, Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1993.

I. Dönem TBMM'de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Halaçoğlu, Yusuf, "Fırka-ı İslahiye ve Yapmış Olduğu İskan", *Tarih Dergisi*, Sayı 23, Mart 1973.

Hatipoğlu, Süleyman, "“Milli Mücadelede Suriye İtirafnamesinin Yeri”", *Milli Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.

İlhami Soysal, "150'likler", *Milliyet*, 11 Ekim 1984. (Taha Toros Arşivi)

İlter, Erdal, "Milli Mücadelede “Doğu Lejyonu” Legion D'orient'nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu", *Atatürk Yolu*, C.3, 1989.

Kaya, Erol, "Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı", *Türkler*, C:XIII, Ankara, 2002.

Kemal, Cemal, "Nablus Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü *Atatürk Yolu Dergisi* 51, Bahar 2013.

Keser, Ulvi, "Doğu Lejyonu (LEGION D'ORIENT) ve Güney Bölgesindeki Ermeni Faaliyetleri (1918-1922)", *Milli Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.

Kılıç Ali, "Yavuz-Havuz Hadisesinin İç Yüzü", *Milliyet*, 2 Şubat 1952.

Kılıç Ali, "Yavuz-Havuz Hadisesinin İç Yüzü", *Milliyet*, 27 Ocak 1952.

Kılıç Ali, "Yavuz-Havuz Hadisesinin İç Yüzü", *Milliyet*, 5 Şubat 1952.

Kodal, Tahir, "Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa Ve Denizli İlişkileri," *Bilgi*, Sayı, 3, Kış 2012.

Kurt, Yılmaz, "Osmaniye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul, 2007.

Küçük, Cevdet, "II. Abdülhamid'in Beylerbeyi Günleri", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI*, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2010.

Özcan, Azmi, "Osmanlı Mülkünün Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.3-4, 1999.

Payaslı, Volkan, "Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme", *Atatürk Yolu*, Sayı 61, Güz 2017.

Payaslı, Volkan, "Osmaniye'de Kuva-yı Milliye'nin Teşkilatlanması", *Her Yönüyle Osmaniye Sempozyumu*, Mayıs 2016.

Sarıkoçuncu, Ali, "Milli Mücadelede Din Adamları ve Atatürk", C.15, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Sonyel, Salahi, “Yeni Belgelerin Işığında Ermeni Tehcirleri”, *Bellekten*, C.XXXVI, Ocak 1972.

Sükan, Bige, “Birinci Dünya Savaşı Sonlarında Kurulan Osmanlı İmparatorluğu’nda Fransız Çıkarları Topluluğu” *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.

Şahin, İsmail vd., “Orta Doğuda Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu”, *JASS*, Autumn 2015.

Şen, Yunus, “Yavuz-Havuz Olayı”, *Popüler Tarih*, Haziran 2001.

Tansu, Samih Nafiz, “Mustafa Sagiri Tanyan: Mustafa Kemal”, *Cumhuriyet*, 29-30 Haziran 1956.

Türkmen, İsmet, "I TBMM Hükümeti Döneminde İsmail Fazıl Paşa'nın Nafia Vekilliği Görevi 1920 1921", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 135-158.

Yavuz, Nuri, “Fırkai İslahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri”, *Gazi Akademik Bakış*, C.5, S.10, Yaz 2012.

Yorulmaz, Şerife, “Çukurova’da Kuva-yi Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Mayıs-Kasım 2005, Yıl:18, Sayı:35-36.

Tablo-1

I. DÖNEM (1919-1923) CEBELİBEREKET MİLLETVEKİLLERİ¹⁸³				
Milletvekilleri	Doğum Yeri ve Yılları	Öğrenim Durumları	Bildikleri Yabancı Diller	Mesleki Deneyimleri
Mehmet İhsan Eryavuz	İstanbul/Üsküdar-1875	Mühendishane-i Berri Hümayün/Topçu Binbaşı	Yok	Edirne 2. Ordu Subayı-İttihat ve Terakki Cemiyeti Edirne Şubesi Kurucusu-Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi Üyesi- Sahra Topçu Birlikleri Batarya Kumandanı- I. Dünya Savaşında

¹⁸³ Tablo, TBMM Albümünden elde edilen verilerle tarafımızdan oluşturulmuştur.

I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

				Kolordu Topçu Kumandanı-Serbest Ticaret
Mustafa Faik Öztrak	Tekirdağ/Malkara-1882	Mekteb-i Mülkiye	Fransızca	Mülki İdare Amiri- Edirne Vilayeti Maiyet Müdürü-İstilaat Encümeni Üyesi-Çorlu, Keşan ve Uzunköprü Kaymakamı, Nablus Mutasarrıfı, Denizli Mutasarrıfı, Dahiliye Vekaleti Sicil ve Memurin Müdürü-Teftiş Heyeti Umum Müdürü.
Rasim Celalettin Öztekin	Yugoslavya/Debrebala-1874	Mühendishane-i Berri Hümayün/Topçu Albay	Yok	3. Ordu Subayı-Selanik 3. Topçu Fırkası Harp Yaveri-13. Sahra Topçu Alayı 1. Tabur Kumandanı-Padişah II. Abdülhamid’in Muhafiz Subayı- 6. Kolordu Nakliye Alayı 2. Tabur Komutanı-Beylerbeyi Sarayı Muhafiz Kıtası ve Jandarma Genel Komutanlığı Subayı

Tablo-2

Milletvekillerinin Meclis'teki Faaliyetleri ¹⁸⁴					
Milletvekili	Söz Alma		Toplam	Takrir	Teklif
	Açık	Kapalı			
Mehmet İhsan Eryavuz	44	16	60	3	3
Mustafa Faik Öztrak	15	3 ¹⁸⁵	18	2	-
Rasim Celalettin Öztekin	5	3 ¹⁸⁶	8	1	-

Tablo-3

Necmettin Sahir (Sılan) Bey'in Anketi	
Milletvekili	Cevap Verdiği Tarih
Mehmet İhsan Eryavuz	9 Eylül 1922
Mustafa Faik Öztrak	1 Ağustos 1922
Rasim Celalettin Öztekin	1 Mart 1922

¹⁸⁴ Tablo, TBMM açık arşiv erişiminden faydalanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

¹⁸⁵ Bir tanesi sualler ve cevaplardan oluşmaktadır.

¹⁸⁶ Bir tanesi sualler ve cevaplardan oluşmaktadır.